

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

КАФЕДРА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **«Зміни в національно-державному статусі радянської України в
1917-1923 рр.»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи 8.0328-і-з

спеціальності: 032 історія та археологія
освітньої програми: історія

Ситник Яна Андріївна

Керівник: завідувач кафедри новітньої історії
України, професор, д.і.н.

_____ Ф.Г. Турченко

Рецензент: старший викладач кафедри новітньої
історії України, к.і.н.

_____ Ю.І. Щур

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Історичний факультет
Кафедра новітньої історії України
Освітній рівень: магістр

Спеціальність: 032 історія та археологія

Освітня програма: історія

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
новітньої історії
України
Турченко Ф.Г.

“ ___ ” _____ 2019 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Ситник Яні Андріївні

1. Тема роботи: Зміни в національно-державному статусі радянської України в 1917-1923 рр., керівник роботи: д.і.н., професор Турченко Ф.Г., затверджені наказом вищого навчального закладу № 653-с від 6 травня 2019 року.

2. Строк подання студентом роботи: 19 грудня 2019 р.

3. Вихідні дані до роботи: Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр: історична література. Українська Гетьманська Держава 1918 року. Київ : Темпора, 2002. Т. 2. 352 с. URL: <http://biblioteka.cdu.edu.ua/images/galleries/books/1917-1921.rtf>; Єфіменко Г.Г. Історія створення та автентичний зміст «воєнно-політичного союзу» між УСРР та РСФРР (березень-червень 1919 р.). *Український історичний журнал*, 2014. №1. 367с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6396-3/978-966-02-6396-3.pdf>; Історія України. Документи. Матеріали: навч. посіб. / за ред. В.Ю. Короля. Київ: Академія, 2001. 448 с.; Лисий В. Державний статус УСРР в 1917-1923 роках. Мюнхен, 1963. 47 с.; Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції. Київ, 1921. 151 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): охарактеризувати початок встановлення більшовицької влади в Україні (кінець 1917 – початок 1918 р.); простежити характер відносин радянської УНР і більшовицької Росії; дослідити Другу радянсько-українську війну; проаналізувати характер відносин між радянською Україною та радянською Росією в 1919 р.; визначити внутрішній статус УСРР у 1921-1923 роках; висвітлити УСРР та закордонні держави; розглянути створення СРСР.

5. Перелік графічного матеріалу: немає.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Турченко Ф.Г., професор	10.10.2018	10.10.2018
Розділ 1	Турченко Ф.Г., професор	27.11.2018	27.11.2018
Розділ 2	Турченко Ф.Г., професор	06.02.2019	06.02.2019
Розділ 3	Турченко Ф.Г., професор	22.03.2019	22.03.2019
Розділ 4	Турченко Ф.Г., професор	15.05.2019	15.05.2019
Розділ 5	Турченко Ф.Г., професор	26.09.2019	26.09.2019
Висновки	Турченко Ф.Г., професор	01.11.2019	01.11.2019

7. Дата видачі завдання: 10 жовтня 2018 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вивчення проблеми, опрацювання джерел та публікацій	Листопад 2018 р.	<i>виконано</i>
2.	Написання вступу	Грудень 2018 р.	<i>виконано</i>
3.	Написання першого розділу	Лютий 2019 р.	<i>виконано</i>
4.	Написання другого розділу	Березень 2019 р.	<i>виконано</i>
5.	Написання третього розділу	Травень 2019 р.	<i>виконано</i>
6.	Написання четвертого розділу	Вересень 2019 р.	<i>виконано</i>
7.	Написання п'ятого розділу	Жовтень 2019 р.	<i>виконано</i>
8.	Написання висновків	Листопад 2019 р.	<i>виконано</i>

Студент _____ Я.А. Ситник

Керівник роботи _____ Ф.Г. Турченко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ С.С. Черкасов

РЕФЕРАТ

Зміни в національно-державному статусі радянської України в 1917-1923 рр.

Кваліфікаційна робота магістра складається із вступу, п'яти розділів (семи підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (59). Обсяг основної частини роботи складає 66 сторінок машинописного тексту, загальний обсяг бакалаврської роботи – 72 сторінки.

Ключові слова: Центральна Рада, Гетьманат, Директорія, Тимчасовий Уряд, Українська Народна Республіка, національно-державний статус, радянська влада, більшовики, війна, Українська Соціалістична Радянська Республіка, Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка, федерація, революція, автономія, Союз Радянських Соціалістичних Республік.

Об'єктом дослідження є особливості змін в національно-державному статусі радянської України в 1917-1923 рр.

Предметом дослідження є зміни в національно-державному статусі радянської України в 1917-1923 рр.

Мета роботи: проаналізувати особливості та закономірності змін в національно-державному статусі радянської України в 1917-1923 рр.

Наукова новизна роботи полягає у постановці та розробці актуальної теми, яка не отримала всебічного та об'єктивного висвітлення в історичній літературі. У дослідженні на основі широкого кола вперше залучених до наукового обігу документальних матеріалів та опублікованих джерел зроблено комплексний аналіз змін в національно-державному статусі радянської України в 1917-1923 рр. З нових концептуальних позицій українсько-російських відносин в умовах створення новоімперської централізованої держави набула подальшого розгляду проблема зміни тактики більшовицької партії щодо незалежності України. Уточнено

особливості характеру відносин радянської УНР з більшовицькою Росією та УНР із УСРР.

Висновки. В результаті перемоги Лютневої революції у Петрограді перед українськими політичними силами відкрилась реальна можливість приступити до відродження власної державності. Створення Української Центральної Ради стало першим кроком на цьому шляху. Специфіка того часу полягала в тому, що практично одночасно з утворенням УЦР та її органів відбувався процес утворення рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Всі документи і дії свідчать про те, що З'їзд у Харкові створив не Українську Радянську Державу, а лише маріонетковий уряд в Українській Народній Республіці, з яким фактично не рахувалося само керівництво з Москви.

Відносини між радянською Росією та УНР у період жовтня 1917 р. – березня 1918 р. мали характер перманентного конфлікту. Він почався з політичного протистояння та перетворився на пряме збройне втручання радянської Росії у внутрішні справи УНР. Центральна Рада видала III Універсал, в якому проголосила утворення Української Народної Республіки (УНР), що мала жити у федеративному зв'язку з Російською державою.

Радянський уряд, встановивши свою владу на території УНР проводив фіктивні зміни, які не змінили статусу України й про самостійність якої на практиці не було навіть мови. В радянських республіках утворилася одна державна система устрою, у відношенні до РСФРР вони були у псевдоавтономії до 1920 р.

Взаємовідносини радянської Росії до України в 1920-1923 рр. були автономно-адміністративними і походили вони з єдиної волі РКП(б) та РСФРР, а їхні форми були диктовані тактикою політичної доцільності, творячи фіктивні радянські республіки в монолітній радянській Росії. Тільки з позиції міжнародного права треба вважати статус УСРР в період 1921-1923 рр. формально псевдоконфедеративним.

Україна через агресію радянської Росії стала складовою частиною «нової Росії» – під назвою СРСР. Процес входження УСРР до СРСР був складним і суперечливим.

SUMMARY

Changes in the National-State Status of Soviet Ukraine in 1917-1923

The master's qualification work consists of the introduction, five chapters, seven subsections, the findings and the list of used sources and literature references. The amount of the text part of the work is 66 pages of typewritten text. The total amount of the bachelor qualification work is 72 pages.

Key word: Central Rada, Hetmanate, Directory, Provisional Government, the Ukrainian People's Republic (UPR), national state status, Soviet power, the Bolsheviks, war, the Ukrainian Socialist Soviet Republic, the Russian Socialist Federative Soviet Republic, federation, revolution, autonomy, the Union of Soviet Socialist Republics.

The research object of specific aspects of changes in the national state status of the Soviet Ukraine in 1917-1923.

The subject of this research work is changes in the national state status of the Soviet Ukraine in 1917-1923.

The aim of the research is to analyze specific aspects and regularities of changes in the national state status of the Soviet Ukraine in 1917-1923.

The science novelty of the research consists in posing and developing the actual question, which has not been objectively and comprehensively covered in historical literature. The Qualifying Paper represents the complex study of changes in the national state status of the Soviet Ukraine in 1917-1923. The performed study is based on the wide circle of documentary materials and published sources, which have been involved in scientific sphere for the first time. The problem of changes of the Bolshevik party tactics concerning the independence of Ukraine has been examined from the side of new conceptual positions of Ukrainian-Russian relations in conditions of new-empire central state creation. The study reviews special aspects of character of relations between the Soviet UPR and the Bolshevik Russia and relations between the UPR and the Ukrainian Soviet Social Republic.

Conclusions. The real possibility to restore the own statehood was open for Ukrainian political forces as a result of February Revolution victory in Petrograd.

The foundation of the Ukrainian Central Rada (UCR) was the first step on this way. The specific character of that period consisted in simultaneous creation of the UCR, its bodies and Radas of workers`, soldiers` and peasants` deputies. All documents and actions confirmed that the Kharkiv Congress had formed only shadow governments in the Ukrainian People`s Republic but not the Ukrainian Soviet State. Moreover, even the Moscow leadership did not regard such formation.

From October, 1917 till March, 1918 the relations between the Soviet Russia and the UPR had the character of permanent conflict. It began from the political standoff and resulted in direct Soviet Russia military involvement into UPR internal affairs. The Central Rada issued the III Universal, which had proclaimed the formation of the Ukrainian People`s Republic (UPR). The UPR should be existed in federal connection with the Russian state.

The Russian government set up the authority over territory of the UPR and carried out the fictitious changes, which did not alter the Ukraine status. The independence of Ukraine even was not under consideration. The only one state system was formed in Soviet Republics, till 1920 they were as pseudo autonomies to the RSFSR.

The relations between Soviet Russia and Ukraine in 1920-1923 were autonomous-administrative, and they came from the sole will of the RCP (b) and the RSFSR, and their forms were dictated by tactics of political expediency, creating fictitious Soviet republics in monolithic Soviet Russia. Only from the standpoint of international law should the status of the USSR in the period 1921-1923 be formally pseudo-Confederate.

Due to the aggression of Soviet Russia, Ukraine became an integral part of the "new Russia" - under the name of the USSR. The process of joining the USSR to the USSR was complicated and controversial.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД	6
1.1. Джерела, наукова розробка проблеми.....	6
1.2. Методологія дослідження.....	8
РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНО – ДЕРЖАВНИЙ СТАТУС УСРР У КІНЦІ 1917 – НА ПОЧАТКУ 1918 РОКУ	11
2.1. Початок встановлення більшовицької влади в Україні (кінець 1917 – початок 1918 р.)	11
2.2. Відносини між радянською УНР і більшовицькою Росією	17
РОЗДІЛ 3. ДРУГА РАДЯНСЬКО – УКРАЇНСЬКА ВІЙНА	22
РОЗДІЛ 4. ХАРАКТЕР ВІДНОСИН МІЖ РАДЯНСЬКОЮ УКРАЇНОЮ ТА РАДЯНСЬКОЮ РОСІЄЮ У 1919 Р	29
РОЗДІЛ 5. УКРАЇНА ТА СТВОРЕННЯ СРСР	38
5.1. Внутрішній статус УСРР у 1921-1923 роках.....	38
5.2. УСРР та закордонні держави.....	47
5.3. Створення СРСР.....	51
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	67

ВСТУП

Актуальність дослідження. Період 1917-1923 рр. займає особливе місце в новітній історії України, адже, мета, до якої прагнуло тогочасне покоління українських політиків, нині стала реальністю. В умовах становлення та розвитку незалежності нашої держави не зникає інтерес до національної історії. Процес розбудови незалежної України потребує узагальнення всього накопиченого досвіду, адже проблеми сучасного державотворення багато в чому схожі з проблемами, які виникали в період визвольних змагань і створення СРСР.

Велика кількість праць з досліджуваної проблеми свідчить, що цей період в українській історії є одним з найпривабливіших для дослідників вітчизняної історії. Без комплексного вивчення політико-правової та соціальної природи, теоретико-ідеологічних засад, стратегії й тактики політичних лідерів, об'єктивне відтворення історії даного періоду залишатиметься неповним. Існує низка питань, які залишаються не висвітленими й досі. Відсутні узагальнюючі історіографічні дослідження в яких би комплексно розглядалися зміни в національно-державному статусі радянської України в період 1917-1923 років. Вивчення цього питання можна вважати невичерпним, оскільки з'являтимуться нові документи, нові аспекти для дослідження, що спонукатиме науковців повертатися до цієї теми знов.

Об'єктом дослідження є особливості змін в національно-державному статусі радянської України в 1917-1923 рр.

Предметом дослідження є зміни в національно-державному статусі радянської України в 1917-1923 рр.

Мета роботи: проаналізувати особливості та закономірності змін в національно-державному статусі радянської України в 1917-1923 рр.

Досягнення поставленої мети передбачається у наступних **завданнях:**

- з'ясувати стан наукової розробки проблеми в історіографії та визначити джерельну базу дослідження;

- дослідити методологію і теорію дослідження;
- охарактеризувати початок встановлення більшовицької влади в Україні (кінець 1917 – початок 1918 р.);
- прослідкувати відносини між радянською УНР і більшовицькою Росією;
- описати Другу радянсько-українську війну;
- проаналізувати характер відносин між радянською Україною та радянською Росією у 1919 році;
- вивчити внутрішній статус УСРР у 1921-1923 роках;
- висвітлити УСРР та закордонні держави;
- розглянути створення СРСР.

Хронологічні рамки охоплюють період 1917 – початок 1923 р. – від захоплення більшовиками влади в Петрограді в 1917 р. та перших кроків поширення її на українських землях, до створення СРСР та ухвалення його конституції.

Географічні межі дослідження охоплюють українські землі, що входили до складу колишньої Російської імперії, регіони, на які у досліджуваний період поширювалася влада УНР, Гетьманату та УСРР, та територія СРСР.

Наукова новизна роботи полягає у постановці та розробці актуальної теми, яка не отримала всебічного та об'єктивного висвітлення в історичній літературі. У дослідженні на основі широкого кола залучених до наукового обігу опублікованих джерел зроблено комплексний аналіз змін в національно-державному статусі радянської України в 1917-1923 рр. З нових концептуальних позицій українсько-російських відносин в умовах створення новоімперської централізованої держави набула подальшого розгляду проблема зміни тактики більшовицької партії щодо незалежності України. Уточнено особливості характеру відносин радянської УНР з більшовицькою Росією та УНР із УСРР, статус УСРР відносно РСФРР, а також УСРР з СРСР.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання матеріалів дослідження у підготовці до вузівських курсів з історії України, розробленні лекцій і спецкурсів з означеної проблематики, а також при створенні узагальнюючих праць з новітньої історії України 1917-1923 рр.

Структура роботи підпорядкована меті та завданням дослідження. Кваліфікаційна робота магістра складається із вступу, п'яти розділів (семи підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (59). Обсяг основної частини роботи складає 66 сторінок машинописного тексту, загальний обсяг магістерської роботи – 72 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

1.1. Джерела, наукова розробка проблеми

Історіографії даного періоду часу, а саме 1917-1923 рр., притаманна ситуація, при якій тогочасна більшовицька влада не примушувала авторів, які в більшій мірі були учасниками революційних подій в Україні, до зміни фактів минулого, даючи можливість певної свободи у викладі фактичного матеріалу й віддаючи данину політичній ситуації.

Джерельну базу становить великий масив історичних джерел особового походження, а саме: мемуари, спогади, щоденники, епістолярії, біографії тощо. Цей жанр широко використовується і є одним із наймасовіших. Створення цих історичних джерел належить українським політичним, військовим та державним діячам. Події 1917-1923 рр. отримали широкий відгук і в російській мемуаристиці, спогадах німецьких та австро-угорських дипломатів. Більшість джерел перекладена російською мовою і доступна для дослідження.

Важливими є наукові монографії і праці вітчизняних і зарубіжних істориків, також матеріали наукових конференцій, статті періодичних видань, які стосуються теми дослідження. За останні десятиліття було накопичено велику кількість наукових досліджень. Усі дослідження, що вивчали національно-державний статус України в період 1917-1923 рр., можна умовно розподілити на такі групи: праці істориків радянського періоду, праці зарубіжних авторів і з діаспори, дослідження науковців незалежної України.

До першої групи належить чотиритомна історіографічна праця В. Солдатенка «Україна в революційну добу» [48] та монографія «Українська революція: концепція та історіографія» [49]. В них аналізуються історіографічні праці, численні концепції проблеми української державності, також відтворюється в хронологічній послідовності доба революції 1917-1919 рр. та розвиток історичних подій на переломному рубежі в Україні.

До другої групи належить історіографія діаспори, яка свій початок бере з праць діячів Центральної Ради, учасників революційних подій, їх спогадів, які були видані як в Україні, так і за кордоном. Важливими для нас є роботи М. Грушевського та В. Винниченка. Їх праці особливі за своєю обґрунтованістю у викладі ідей та джерельною базою і спрямованістю. Відомий історик М. Грушевський, до кінця зберігши свої федералістські переконання, послідовно обґрунтовував їх у своїх творах у 50 томах [17]. В свою чергу, голові уряду Центральної Ради і автору багатьох державотворчих актів В. Винниченку, була притаманна неврівноваженість та непослідовність, які знайшли відбиток у його роботах, а саме у «Відродженні нації (Історія української революції: марець 1917 р. - грудень 1919 р.)» [1].

Досить глибоко, крім М. Грушевського та В. Винниченка, проблеми визвольних змагань за доби Центральної Ради в історичній послідовності були досліджені в роботах Д. Дорошенка в «Історії України 1917-1923 рр.» [2] та «Нарисах історії України» [20], в яких детально висвітлено зародження та розвиток національного руху й боротьбу за державний суверенітет України. Також праця П. Христюка «Замітки і матеріали до історії Української революції» [6] дає досить узагальнююче уявлення про те, які події відбувались в Україні в часи УНР. Дані роботи написані з позиції різних концепцій. Д. Дорошенко був прихильником державницької концепції, а П. Христюк подав свою історію визвольних змагань з позиції соціал-революціонерів.

Важливим внеском у розвиток досліджень істориків української діаспори після еміграції за кордон стали праці П. Скоропадського «Спомини» [5], І. Нагаєвського «Історія Української держави двадцятого століття» [38], Б. Коваля «Державним курсом Гетьманщини» [28], Д. Гирський «Дивні спроби виправдовування антидержавної політики» [15].

Варта нашої уваги праця О. Юрченка «Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правному аспекті» [58]. В ній автор з правової точки зору

дослідив і проаналізував розвиток і тогочасний стан відносин між політично-територіальними комплексами «Україна» та «Росія».

Серед дослідників із діаспори, які займалися дослідженням національно-визвольних змагань, слід виділити працю І. Мазепи «Україна в огні й бурі революції 1917-1921рр.» [37]. Також важливими є праці Н. Полонської-Василенко «Історія України» 2-й том [42] та О. Субтельного «Україна: Історія» [51].

До третьої групи належать праці дослідників незалежної України. У монографії Д. Яневського «Політичні системи України 1917-1920 років: спроби творення і причини поразки» [59] відображено всі етапи політичної еволюції України тієї доби. Автор розглядає події і політичні спрямування різних течій в українській революції у широкому контексті світової геополітики. З'ясовує типологію української версії соціалістичних перетворень та окреслює етапи становлення політичної системи самостійної української державності початку ХХ ст.

Важливим матеріалом для нас є збірник В. Верстюка «Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року» [13] в якому представлено 529 документів, які в повній мірі розкривають національні аспекти Української революції від падіння самодержавства до проголошення Української Народної Республіки.

Отже, основу дослідження, щодо змін в національно-державному статусі України 1917-1923 рр. складають такі види джерел: архівні документи, пресові матеріали, джерела особового походження, опубліковані документи і матеріали, інформаційно-довідкова література. Важливе значення мають праці безпосередніх учасників подій. Аналіз історіографії дозволяє зробити висновок, що проблема змін національно-державного статусу радянської України ще не знайшла свого достатнього висвітлення.

1.2. Методологія дослідження

Відповідно до мети та завдань методологічна основа даного дослідження включає методи, притаманні історичному пізнанню: історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, історичної реконструкції, ретроспективний та історичних аналогій. Також для вирішення поставлених завдань використовувалися загальнонаукові та конкретно-історичні методи дослідження, які застосовувалися при виявленні емпіричних фактів, їх систематизації, аналізу та узагальнення. Використовуючи спеціальні методи дослідження, основна увага приділялася проблемному, хронологічному, історично-порівняльному, логічно-аналітичному методам.

Проблемно-хронологічний метод допоміг у хронологічному порядку дослідити розвиток української держави і зміни в її національно-державному статусі та у відносинах з більшовицькою Росією.

Принцип історизму використовувався при розкритті загальних чинників, які спричинили зміни в національно-державному статусі радянської України. При вивченні зовнішньополітичних, внутрішньополітичних, ідеологічних передумов та обставин, які відбувались в період Української революції та до 1923 року.

Відповідно до принципу об'єктивності здійснено всебічний аналіз процесів, подій і фактів за період 1917-1923 рр.

Описовий метод використано для аналізу загальної ситуації в політиці України в даний період, відтворення взаємовідносин усередині держави та у зовнішньополітичному житті.

Історико-порівняльний метод використано для порівняння політики різних державних влад та для зіставлення їх напрямів. За допомогою цього методу можна виокремити спільні та відмінні риси та тенденції розвитку у політиці різних режимів у зазначений період.

За допомогою ретроспективного методу виявлено особливості суспільного стану протягом 1917-1923 рр., політичних поглядів, для

відтворення конкретно-історичних обставин створення та функціонування української держави на початку XX століття.

Використовуючи, за допомогою порівняння та зіставлення, логічний метод, заснований на принципах наукової об'єктивності та історизму, можна визначити, що вже було досліджено у вітчизняній та зарубіжній історіографії з даної проблеми, та дійти до об'єктивних висновків.

РОЗДІЛ 2.

НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЙ СТАТУС УСРР У КІНЦІ 1917 – НА ПОЧАТКУ 1918 РОКУ

2.1. Початок встановлення більшовицької влади в Україні (кінець 1917 – початок 1918 р.)

25 жовтня 1917 року в Петрограді почалось організоване більшовицькою партією повстання проти Тимчасового уряду. Другий всеросійський з'їзд рад робітничих і солдатських депутатів було проголошено найвищою державною владою Росії. З'їзд утворив новий уряд – Раду народних комісарів. Тимчасовий уряд припинив своє існування і всі спроби відновити його функціонування в російській столиці були марними [58, с. 87].

Вістки про Петроградський переворот і вибух громадянської війни поставив Центральну Раду й Генеральний секретаріат у нову відповідальну політичну ситуацію. В умовах фактичної втрати влади Тимчасовим урядом, який був державною владою для українських крайових установ, Центральна Рада і Генеральний секретаріат роблять перші кроки до переобрання на себе всіх повноважень і функцій щодо керування державою.

Позиція Центральної Ради щодо більшовицького перевороту була визначена в резолюції 26 жовтня, в якій заявлялося, що влада в державі, як і в кожному окремому краю повинна перейти до рук всієї революційної демократії. Центральна Рада висловлюється проти повстання в Петрограді і заявляла, що буде боротися з усіма спробами підтримати бунти в Україні [1, с. 163].

Після повалення Тимчасового Уряду, Центральна Рада вважала себе єдиним і повноправним керівним органом в Україні. Взнявши до своїх рук всю повноту влади, вона створила в складі Генерального секретаріату військове секретарство. 30 жовтня на загальних зборах до складу автономної України були включені Катеринославська, Харківська, Херсонська, Таврійська (без Криму), Холмська і частково Курська та Воронежська губернії. Центральна

Рада на об'єднаному засіданні виконкомів робітничих і солдатських депутатів Києва була визнана крайовою владою.

2 листопада фракції Центральної Ради почали дебати щодо питання проголошення Української Народної Республіки, яке було вирішено позитивно. 7 листопада 1917 року Українська Центральна Рада видала III Універсал, в якому було проголошено утворення Української Народної Республіки (УНР). Голова Центральної Ради М.Грушевський пояснював проголошення УНР так: «Вимогами грізного моменту, коли не стало центральної влади, вибухла і все більше поширюється громадянська війна, що ось перекидається й до нас на Україну». Основні засади, які визначали новий державно-правовий статус України і його внутрішню базу, зводилось до такого: «Україна стає народною республікою, не відокремлюючись від республіки Російської, яка має стати федерацією вільних і рівних народів» [17, с. 142].

В Універсалі також була зазначена програма соціально-економічних і політичних реформ: націоналізацію землі, наділення нею селян, запровадження 8-годинного робочого дня, встановлення державного контролю за виробництвом, розширення місцевого самоврядування, забезпечення свободи слова, друку, віри, зібрань та союзів, недоторканість особи і життя. Центральна Рада в Універсалі брала на себе відповідальність за перетворення Росії на федеративну республіку. Отже, незважаючи на сприятливі умови для відокремлення від радянської Росії, Центральна Рада намагалась відродити Російську федеративну державу в межах колишньої імперії в боротьбі з більшовиками.

В Україні не було українських більшовиків, поза малими осередками російської комуністичної партії в кількох великих містах, тому треба було створити фіктивний радянський уряд в Україні та усунути Центральну Раду шляхом її переобирання на Всеукраїнському з'їзді рад. 4 грудня було оголошено про скликання Всеукраїнського з'їзду рад у Києві. На цей з'їзд прибуло понад 2500 делегатів. Більшовики хотіли внести розкол в

український національний рух та переобрати Центральну Раду, але їх кількість на з'їзді не перевищувала 100 чоловік. З'їзд у Києві висловився на підтримку Центральної Ради [58, с. 93].

На другий день з'їзду Генеральному Секретареві УНР надійшов Ультиматум з Москви від Ради Народних Комісарів, на початку УНР визнавалася і говорилося про її право повністю відокремитись від Росії, а в завершальній частині висувалась вимога взяти участь у боротьбі «з контрреволюційним кадетсько-каледінським повстанням», а в разі неприйняття вимоги протягом 48 годин РНК оголошував УЦР «в стані відкритої війни проти Радянської влади в Росії і в Україні». На з'їзді його було відкинуто.

В свою чергу, Генеральний секретаріат дав офіційну відповідь на ультиматум, в якій зазначив, що не можна одночасно «визнавати право на самовизначення» і топтати це право, «накидаючи свої форми політичного ладу державі, яка самовизначилася». УЦР категорично відкинула ультиматум як спроби РНК втрутитися у державне і політичне життя УНР [58, с. 103].

Радянська Росія не чекаючи відповіді на Ультиматум, ще 8 грудня почала збройний наступ на Україну. 10 грудня було захоплено Харків. В якому в цей час відбувався Третій З'їзд Рад Донецького і Криворізького басейнів, який розпочався 9 грудня 1917 року. На цьому з'їзді було всього 77 представників від 40 рад у той час, коли ці області мали 140 рад. Саме через це на з'їзді підняли питання про його недієвість, бо немає представників навіть половини існуючих рад. Але з'їзд 49 голосами із 77 присутніх визнав себе дієвими. До делегатів донецько-криворізького з'їзду приєдналися делегати з Києва і проголосили про створення «Всеукраїнського з'їзду».

В такий спосіб створено так званий «Перший Всеукраїнський З'їзд Рад робітничих і солдатських депутатів України при частковій участі селянських депутатів». Цей з'їзд розпочався 11 грудня і тривав два дні. Більшість мали становити більшовики, але були представники і інших партій. На з'їзді було приблизно 150 делегатів з не всієї території України. Було прийнято

резолуцію, запропоновану більшовиками. Висновок резолюції звучав так: «Влада на території Української Республіки від нині належить виключно Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів; на місцях – повітовим, міським, губернським і обласним Радам, а в центрі Всеукраїнському З'їзду Рад, що буде створений. Україна проголошується Республікою рад робітничих, солдатських і селянських депутатів». На початку 1918 р. їхня влада була поширена на 5 українських губерній.

Ціла низка резолюцій, що їх було ухвалено під час двох днів з'їзду, вказує на те, що резолюції були підготовлені заздалегідь, а постанови його визначені російською комуністичною партією більшовиків. Це видно хоч би з резолюції, яка говорить, що радянська Україна є невід'ємною частиною радянської Росії [31, с. 309].

На з'їзді із делегатів було обрано 41 члена Тимчасового Центрального Виконавчого Комітету, з тим, що 20 членів мав обрати наступний селянський з'їзд. Цей ЦВК обрав 30 грудня 1917 р. Народний Секретаріат. Назвав його так, щоб його назва була зближена до Генерального Секретаріату УНР. ЦВК 26 грудня вирішив видавати двома мовами, українською та російською, «Вісник Української Народної Республіки». У «Віснику» за 3 січня 1918 р. подано склад Народного Секретаріату, в складі якого було 6 росіян і 5 українців. Головою ЦВК обрали Ю. Медведева. Це був перший радянський паралельний уряд в Україні при існуванні Генерального Секретаріату УНР [58, с. 107].

Рада Народних Комісарів радянської Росії проголосила 29 грудня 1917 року: «Вітаючи утворення в Харкові справді народної радянської влади в Україні, вбачаючи в цих робітничих і селянських радах справжній Уряд Народної Української Республіки, Рада Народних Комісарів обіцяє новому урядові республіки повну і всебічну підтримку в справі боротьби за мир, а також у справі передачі всіх земель, фабрик, заводів і банків трудящому народові України». Саме цей фіктивний і маріонетковий уряд мав закривати

російську окупацію УНР. Окупаційну політику здійснювала радянська влада і бюрократія, прислані з Москви [32, с. 43].

Головною метою більшовиків було територіальне розчленування України й розкол українців, для цього на початку 1918 р. на підконтрольній більшовиками території було створено ще три маріонеткові держави, які були повністю під контролем радянської влади: Донецько-Криворізька Радянська Республіка, Радянська Соціалістична Республіка Тавриди (Крим), та Одеська Радянська Республіка.

В кінці грудня 1917 р. – на початку січня 1918 р. більшовицькі війська почали в прискореному темпі просуватись на територію України. Вони захопили Катеринослав, Полтаву, Олександрівськ та Лубни [58, с. 116].

Центральна Рада, в свою чергу, 11 січня 1918 р. проголосила IV Універсал, в якому було проголошено незалежність України: «Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою українського народу». Головними положеннями в ньому були:

1. проголошення незалежності та суверенності УНР;
2. Рада Народних Міністрів має заключити мирну угоду з Четверним союзом;
3. проголошення боротьби з більшовиками;
4. проведення переобрання місцевих органів влади;
5. передача землі селянам без викупу;
6. переведення промисловості на мирне виробництво;
7. боротьба з безробіттям та соціальне забезпечення потерпілих від війни;
8. скликання Установчих зборів для ухвалення Конституції УНР;
9. підтвердження положення III Універсалу [51].

Незважаючи на проголошення самостійності, не було відкинута ідея федерації, адже зазначалось, що лише Установчі збори можуть вирішити питання «про федеративний зв'язок з народними республіками колишньої

Російської держави». В середині січня 1918 р. радянська влада була встановлена в більшості міст України.

Авторитет Центральної Ради ослаб після бою під Крутами 16 січня 1918 р., у якому основною силою були 420 студентів, більшість з яких загинула під час нерівного протистояння з більшовиками. Ситуація загострилась ще більше після повстання робітників заводу «Арсенал». Незважаючи на те, що повстання було придушено, Центральній Раді не вдалося втримати Київ, вона змушена була переїхати до Житомира, а потім в Сарни. 26 січня 1918 р. війська більшовицької армії під командування М. Муравйова захопили столицю [47, с. 112].

Центральна Рада вирішила взяти реванш і 28 січня підписала Брестський мирний договір з країнами Четверного союзу. Головними положеннями його були:

1. визнання ЦР вищим органом влади в Україні і становлення дипломатичних відносин з нею;
2. УНР і Австро-Угорщина встановлюють кордон по лінії Хотин-Збараж-Броди-Сокаль;
3. проголошення західноукраїнських земель, які знаходяться у складі Австро-Угорщини, автономним краєм;
4. обмін військовополоненими, сільськогосподарською та промисловою продукцією;
5. надання військової допомоги УНР країнами Четверного союзу;
6. Україна мала відправити 60 мільйонів пудів хліба, 3 тисячі пудів м'яса й іншу сільськогосподарську продукцію [51].

Виконавши всі важливі заходи, Центральна Рада не змогла утримати владу в своїх руках, під її владою залишилась лише Волинь. 29 січня з Харкова до Києва переїхав радянський уряд УНР – Народний Секретаріат, після чого було вперше встановлено радянську владу в Україні, яка протрималась до весни 1918 р.

Після встановлення радянської влади в Україні, більшовики почали проводити політику червоного терору й вивозу до Росії природних ресурсів. Більшовики знищували всіх, хто на їхню думку, виступав або міг виступити проти радянської влади. Така політика викликала ненависть у народі і призвела до антибільшовицьких виступів [58, с. 112].

Таким чином, в жовтні 1917 р. УЦР залишалася провідною силою України, хоча частина населення поступово розчарувалася в її соціально-економічній політиці і відходила від неї. В багатьох провінціях її влада була слабкою, а більшовицький вплив збільшувався, особливо в Донбасі та Катеринославі. ЦР, намагаючись утримати маси під своїм впливом, видала III Універсал, в якому проголосила утворення Української Народної Республіки (УНР), що мала жити у федеративному зв'язку з Російською державою. Всі документи і дії свідчать про те, що З'їзд у Харкові створив не Українську Радянську Державу, а лише маріонетковий уряд в Українській Народній Республіці, з яким фактично не рахувалося само керівництво з Москви. Ультиматум Раднаркому призвів до війни між Раднаркомом і ЦР, яка видавши IV Універсал проголошує суверенність, незалежність УНР. Проте проголошення Універсалу не забезпечило контроль за територією України й ЦР втратила владу.

2.2. Відносини між радянською УНР і більшовицькою Росією

Утворений внаслідок жовтневого перевороту радянський уряд першими своїми заходами хотів довести, що він бореться за здійснення своїх агітаційних гасел та обіцянок. Щодо національної політики, то йшлося про офіційне гасло «повного самовизначення». Більшовики після захоплення влади не могли просто так відмовитися від власного гасла про право націй на самовизначення аж до відокремлення.

2 (15) листопада 1917 р. було видано, за підписом голови Ради народних комісарів В. Леніна й народного комісара з національних справ Й.Сталіна, «Декларацію прав народів Росії». Згідно з цим документом, у

політиці радянського уряду Росії до різних народів і національних груп цієї держави висувались такі основні засади: 1. Рівність і суверенність цих народів; 2. Право на самовизначення, до виокремлення в самостійні держави; 3. Знищення всіх і всяких національних і національно-релігійних привілеїв; 4. Вільний розвиток національних меншин і етнографічних груп [58, с. 89].

Але Декларація, складена в загальних виразах, не встановлювала будь-якого порядку використання і здійснення проголошеного права на самовизначення, не визначала жодних правових і політичних передумов, за яких це право може вважатися реалізоване, й таким способом, набирає зобов'язуючого чинника для російської державної влади. Це було використано для того, щоб надавати цим засадам Декларації таке трактування, яке найбільше відповідало радянській владі в той момент, чи для того об'єкту. Вона визнавала тільки такі форми «самовизначення», які сама створювала або змогла контролювати.

Для доведення своєї послідовності у національному питанні та зведення до соціальних суперечностей своє протистояння з Центральною Радою, у грудні 1917 р. московське керівництво ініціювало створення радянської УНР – територіального радянського утворення з деякими національними ознаками.

В січні 1918 р., у Росії відбувся III Всеросійський з'їзд рад, на якому Росія юридично оформилася як федеративна республіка – РСФРР. Проголошення такого «федералізму» формально знімало перепони до «соціального» розуміння суперечностей між УЦР і більшовиками. Росія де-юре перетворилася, подібно до того, як це зазначалося в III Універсалі Центральної Ради, на «федерацію вільних народів». УЦР на той час уже проголосила свою незалежність, тому відмовлятися від гри у право націй на самовизначення, а відтак і підтримки радянської УНР, було недоречно [58, с. 93].

Радянський сурогат національної державності вперше був проведений в Україні. Але повне захоплення України не було заздалегідь спланованим за

своїми формами. Спочатку основним наміром більшовиків було опанування Центральної Ради «зсередини». Суть такого поглинення полягала у встановленні контролю над Центральною Радою шляхом її переобрання на I Всеукраїнському з'їзді рад у грудні 1917 р. Однак, на відміну від есерів і меншовиків напередодні II Всеросійського з'їзду рад, діячі Центральної Ради розгадали наміри більшовиків і мобілізували своїх прихильників. В результаті, як визнав М.Скрипник в інтерв'ю кореспонденту «Известий» на початку квітня 1918 р., «Перший з'їзд рад України дав більшість прихильникам Центральної Ради» [36, с. 7].

Цікавим підтвердженням «радівському», а не «радянському» баченню захоплення України є публікація в «Известиях», яка була створена 29 (16) грудня 1917 р., після проголошення радянської влади в Україні. У повідомленні про його створення наголошувалося: «Утворилася нова Українська Рада на противагу Центральній Раді в Києві. Вона складалася з представників українських полків і робітників-шахтарів. Київську Раду називають панською, і з кожним днем вона втрачає авторитет». Більшовики протягом 1917–1918 рр. створювали програму національної політики, яку почали проводити у наступні роки. Україна стала першою країною, яка проголошувала свою державність, натомість не виокремлювалась від Росії [36, с. 9].

Назва держави залишилася попередньою, тобто Українська Народна Республіка. Більшовицьке керівництво навмисно включало до складу уряду більше українців, або людей, які працювали в Україні. Ленін наказав перевести в Україну Миколу Скрипника, який цього не дуже бажав. Також були відправлені з Петрограду такі визначні постаті, як Юрій Коцюбинський і Віталій Примаков. На головні посади, в першу чергу, призначалися люди з українськими прізвищами (Василь Шахрай, Георгій Лапчинський тощо). Ці заходи проводилися для того, щоб продемонструвати «українськість» більшовицької влади. У подальшому такого роду «однорідності»

компартиїно-радянського керівництва, як на початку 1918 р., Ленін більше не допускав.

Створення більшовиками Народного секретаріату в Україні в кінці 1917 р., не призвело до прояву революційних настроїв в українському селі, але солдати, які переважно були вихідцями з селян із України, вже в той час «дозріли» до революційних змін. Саме вони після самодемобілізації були зачинателями народного повстання на селі й серед них найбільшою популярністю користувалися ради, які стали такою формою влади, яка походила з нижчих прошарків суспільства.

Радянське керівництво почало опановувати ради «зсередини», взявши на озброєння народні гасла. Щоб мати вплив в Україні, більшовики намагалися надати підконтрольній їм радянській владі якомога більше української форми, спираючись на одну з головних вимог українців, тобто розширення національних прав. На початку 1918 р. українська радянська влада зі сторони суспільства виглядала такою, що поєднувала в собі органічно єдині соціально-національні інтереси українського народу [36, с. 11].

Такі погляди почали поширюватися з початком діяльності Народного секретаріату. Ми знаємо, що серед членів Центральної Ради було чимало прихильників Раднаркому. Зокрема, ліві есери навіть готували переворот у ній. Найбільшого поширення ідеї народності й органічності радянської влади для України набули після підписання Центральною Радою договору з Німеччиною та Австро-Угорщиною. Так як на початку 1918 р. більшовицьке керівництво ще не встановило свого панування в радах, а лише мало на меті це і тому більше уваги приділяло підтримці народних вимог. Сама ж радянська влада на той час багатьом уявлялася, висловлюючись агітаційними гаслами уряду радянської України початку 1919 р., як «совершеннейшее слияние административных, хозяйственных, социальных и политических органов государства с экономическими и политическими организациями рабочих и крестьян» [58, с. 95].

Отже, на початку 1918 р. головними питаннями для уряду радянської України були військові питання та здобуття підтримки українського населення. Це виходило з того, що сам Народний секретаріат був засобом боротьби більшовиків з підтримуваним ними до того часу національно-визвольним рухом в Україні.

РОЗДІЛ 3.

ДРУГА РАДЯНСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА

Після провалу Центральних держав на фронтах Першої світової війни, у Києві 13 листопада 1918 року відбулось засідання соціалістичних партій України й владу перебрала Директорія УНР. У Білій Церкві почалось антигетьманське повстання, на підтримку якого виступив загін Січових Стрільців. Радянська влада розуміла, що у противагу Директорії треба було створити український радянський уряд [51].

Це сталося без фікцій українських з'їздів. Сам ЦК РКП(б) без відома ЦК КП(б)У створив 17 листопада 1918 р. Тимчасовий Робітничо-Селянський Уряд України у Москві. Його головою було призначено П'ятакова, якого швидко замінили Раковським. Це був другий радянський уряд, створений з метою усунення Директорії УНР. Цей фіктивний уряд за підтримкою частин Червоної армії на чолі з В. Антоновим-Овсієнко, Й. Сталіним і В. Затонським, без оголошення війни, у грудні 1918 року почав наступ на Україну з курського напрямку. Характерним є лист Леніна до керівництва російської армії, в якому зазначається з якою метою РКП(б) створила цей «революційний уряд» для УНР. Він звучав: «З просуванням наших військ на Захід і на Україну створюються обласні тимчасові радянські уряди, покликані зміцнити ради на місцях» [36, с. 18].

31 грудня 1918 р. уряд Директорії УНР надіслав ноту протесту, щодо воєнних заходів Москви. На це нарком закордонних справ РСФРР Георгій Чичерін 6 січня 1919 р. писав в ноті до Директорії, що війну ведуть війська України — української радянської влади й Директорії, з метою створення українського радянського режиму і, що російський уряд готовий до переговорів з нею в Москві. Директорія відповіла на це нотою 9 січня 1919 р., що з УНР веде війну російська армія і що вона не віддасть владу Радам, тобто міському трудовому населенню, яке становить лише 4% від населення України та є зросійщеним. Російський уряд заперечив твердження ноти УНР, але знову заявив про готовність до переговорів з Директорією [51].

До Москви для проведення переговорів виїхала українська делегація на чолі з С. Мазуренко. Радянська Росія вимагала, щоб закордонні справи України були спільними з Росією й щоб була встановлена радянська система на таких засадах, як в Росії. Ці вимоги стали головною причиною невдач переговорів.

На початку січня 1919 р. УНР з усіх боків оточили вороги. На південному сході українська армія переслідувала невеликі загони російських добровольців — прихильників П. Скоропадського, які відступали. З півночі та сходу почали наступати більшовицькі війська. Над Україною нависла смертельна небезпека. Директорія 16 січня 1919 р. оголосила війну радянській Росії. В цей час до складу українських військових сил входили такі регулярні формації: Корпус Січових Стрільців, Запорізький корпус, а також недисципліновані повстанські загони, якими командували політично нейтральні отамани (Н. Махно, М. Григор'єв, Ангел, Зелений та ін.), які часто переходили на бік більшовиків. В період грудня 1918 – на початку січня 1919 року майже вся Лівобережна Україна була зайнята Червоною армією, на допомогу якій виступили отамани Н. Махно та Д. Терпило. Вхід радянських військ до Києва змусив український уряд 5 лютого переїхати до Вінниці [58, с. 156].

Більшовики почали вести подвійний наступ у лютому 1919 р.: на півночі по лінії Мозир-Коростень, Луцинець-Сарни-Рівне, маючи на меті звільнити загони Армії УНР від УГА, і на півдні з району Кременчук-Катеринослав через Знам'янку на Бірзулу-Жмеринку, намагаючись ізолювати українські військові частини від десанту Антанти. Армія УНР зазнала поразки внаслідок переходу отамана М. Григор'єва на сторону більшовиків. Третя більшовицька група наступала з Києва в напрямі Бердичів-Козятин-Жмеринка, щоб не допустити з'єднання між північними і південними частинами Армії УНР.

До середини лютого 1919 р. вже все Лівобережжя було під контролем більшовицької армії. В. Винниченко заявив про свій «відхід від політики» і

виїхав за кордон, «щоб займатись далі літературною працею». Також покинули уряд й інші соціал-демократи. Утворився новий уряд на чолі з С. Остапенко. Головою Директорії став Симон Петлюра. «Серед усіх членів Директорії, — писав полковник Є. Коновалець, — найбільше вибивався Симон Петлюра, людина кришталюно чесна, безкорисна, доброї волі, великої віри й енергії. Справді, й у нього не було потрібної підготовки для керування військовими й політичними справами Української Республіки, однак його віра була тим чинником, який незважаючи на невдачі, що почали спадати на українську владу, спаював усіх в одну цілість і дав змогу, не дивлячись на незвичайно несприятливі обставини, вести визвольну боротьбу на українській території більше ніж півтора року» [47, с. 249].

У лютому-березні 1919 р. радянські війська розпочали новий наступ у напрямку на Мозир і Коростень, а також на Кременчук, щоб завадити війську Директорії дійти до Галичини і відрізати їх від військ Антанти. 6 березня в зв'язку з натиском більшовиків, Директорія переїхала до Проскурова. Військо УНР на початку березня почало контрнаступ і завдало значних ударів більшовикам поблизу району Бердичів-Козятин-Житомир і підступило під Київ. Це позбавило більшовиків можливості дійти до Угорщини через Румунію, щоб допомогти військовим частинам Бели Куна, які захопили владу в Угорщині.

У квітні 1919 р. українське військо та залишки державного апарату опинились у Галичині. Незважаючи на те, що більшовики зайняли всю Наддніпрянщину, їх становище було дуже не певним. На початку квітня (з 1 квітня по 19 червня 1919 р.) почалися масові повстання озброєних селян, причиною яких було небажання віддавати хліб для вивезення в Росію та відмова більшовиків у розподілі панських земель.

Більшовики використали момент відходу військ Антанти для того, щоб відокремити українську південну групу від решти Армії УНР на середині дороги на Жмеринку. 16 квітня, переходячи через Дністер під командуванням О. Волоха, українські війська були роззброєні румунами. Під

контролем української влади залишилася територія шириною 40-50 км на південно-західну Волинь і в районі Дубного-Бродів [51].

19 квітня 1919 р. отаман В. Оскілко здійснив спробу перевороту, внаслідок якого відбулось послаблення антибільшовицького фронту на Волині. Відбулись зміни у настроях населення та викликали обурення антиукраїнська політика радянського уряду УСРР та жорстокі реквізиції більшовицького війська, внаслідок чого збільшувалась кількість бажаючих поповнити повстанські лави. Після цього антирадянська незалежна УСДРП створила свій революційний комітет, яким збройно виступила проти російських більшовиків.

У травні 1919 більшовики використали наступ поляків у районі Луцька, щоб наступити з півночі й південного сходу та захопити Рівне, Шепетівку, Проскурів, Кам'янець-Подільський. Внаслідок чого, 25 травня 1919 р. Армія УНР уклала мирний договір з поляками і реорганізувалася у складі 4 військових груп: Січових Стрільців, Запорізька, Волинська й Південно-Східна. Вони разом склали близько 15 000 бійців і на початку червня наступили на більшовиків і витиснули їх з південно-західного Поділля, звільнивши Кам'янець-Подільський, який став тимчасовим осередком українського уряду [47, с. 261].

Наприкінці червня – на початку липня більшовики, захопивши Проскурів та підійшовши до Кам'янця, повернули втрачену територію. Армія УНР, за підтримкою повстанського загону Ю. Тютюнника, що пробився крізь зону, контрольовану більшовиками, в середині липня перейшла в контрнаступ проти російської Червоної армії та відсунули більшовиків за лінію Городок – Ярмолинці – Шаргород – Дунаївці – Нова Ушиця – Вапнярка.

Після поразки у війні з Польщею 16-18 липня 1919 р. збройні сили ЗУНР – УГА відступили за Збруч і посилили український антибільшовицький фронт. В кількості 80 тисяч вояків, їм вдалося звільнити більшу частину Правобережжя від Червоної армії.

Після переходу УГА за Збруч командування на чолі з Мироном Тарнавським розробляє три варіанти подальших дій:

1. відновити бойові дії з метою визволення Галичини;
2. взяти участь у наступі на Київ;
3. відступити до Одеси, Миколаєва, Херсона, налагоджуючи зв'язок

Заходом, та повернути з Італії військовополонених галичан. Над цим в Італії працювала місія УНР під проводом О. Севрюка – проводив переговори про сформування в таборі Кассіно чотирьох дивізій по 12 тисяч стрільців кожна [51].

В кінці липня проходили бої за встановлення стратегічної ініціативи на антибільшовицькому фронті об'єднаних українських армій. Вони здобули Могилев, Чорний Острів, Проскурів, що дало їм можливість планування з цього плацдарма для розгортання наступу на Київ.

У серпні 1919 відбувся похід Армій УНР і УГА в кількості 85 000 бійців і близько 15 000 українських повстанців проти більшовиків під командуванням генерала М. Юнакова і В. Курмановича, вони наступали на Київ й Одесу. 26-27 липня 1919 року проходили бої за Вапнярку на залізничній станції Вапнярка, які завершилися перемогою 3-ї дивізії армії УНР, під командуванням полковника Олександра Удовиченка, яка була офіційно удостоєна назви «Залізна» [47, с. 268].

30 липня проходила нарада керівництва УНР і ЗУНР в Кам'янці-Подільському, на якій були присутні місії Франції, Англії і США. На ній було розглянуто остаточний план операції об'єднаних українських армій у напрямі на Київ і Одесу. Обговорювали план ліквідації більшовицької влади в Україні, було викладено вимоги до Антанти щодо озброєння та обмундирування 500-тисячної української армії. Головний отаман просив місії переконати Ю. Пілсудського виступити проти більшовиків. Головнокомандувач УГА М. Тарнавський звернувся до вояків Галицької армії та закликав їх: «Вирвати матір українських міст – столицю Київ, а звідти рушити переможно на галицьку столицю – Львів». Ввечері

українськими арміями вже був взятий Проскурів, який після запеклого бою залишили червоні війська [51].

Українські сили звільнили Вінницю, Хмельник, Янів, Калинівку, Старокостянтинів, Бердичів, Житомир. 31 серпня вони увійшли у Київ. Але в цей час до Києва увійшла також Добровольча армія А. Денікіна. Щоб оминати конфлікт з ними українські частини залишили Київ.

1 вересня 1919 року у Варшаві було підписано договір про перемир'я УНР з Польщею терміном на 1 місяць, який потім передбачалося продовжувати за бажанням сторін. 9 вересня 1919 було захоплено Бірзулу частинами української армії, що вели наступ проти червоних військ у напрямі на Одесу.

Внаслідок конфлікту між українцями і денікінцями, який був викликаний розбіжностями між Головним отаманом С. Петлюрою і генералом А. Денікіним, більшовики перекинули свою 14 армію з оточення в районі Катеринослав-Ольвіопіль через Сквиру до Житомира, почався відхід і розвал української армії, яка була оточена з усіх боків ворогами, знесилена голодом і тифом. 6 листопада 1919 р. командувач УГА М. Тарнавський підписав сепаратну угоду з Денікіним про перехід армії під його командування за умови неучасті у воєнних операціях проти військ Петлюри та надання їй відпочинку [58, с. 172].

В цей час війська Червоної армії почали свій наступ на Правобережжя, яке в значній мірі було окуповане Денікіним, а на заході поляки окупували рештки території під владою УНР.

19 листопада війська Червоної армії оволоділи Бахмачем, наблизились до Ніжина і Конотопа та створили плацдарм для наступу на Київ. В кінці листопада армія й уряд УНР опинилися в оточенні більшовиків, поляків і денікінців. 4 грудня 1919 р. на нараді в Чорторії було прийнято рішення про припинення регулярних військових дій, але продовжувати боротьбу партизанським способом у запіллі більшовиків і денікінців [58, с. 179].

Отже, в період 1918-1919 рр. продовжувалося збройне протистояння між УНР і радянською владою, внаслідок якого армія й уряд УНР опинилися в оточенні більшовиків, поляків і денікінців. Боротьба більшовиків за владу була дуже складною та довгою. Протягом декількох років боротьба йшла між більшовиками, білогвардійцями, військами Антанти. Важливу роль у цій боротьбі займали й українські народні повстанці, які вже у той час прагнули здобуття незалежності України. В кінці 1919 р. УНР вирішила припинити війну регулярною армією і вдатися до тактики партизанської боротьби, але на цьому війна не була закінчена. Взагалі 1919 р. характеризувався великими невдачами українського національно-визвольного руху. На передній план виходили нерозв'язані завдання соціальної революції.

РОЗДІЛ 4.

ХАРАКТЕР ВІДНОСИН МІЖ РАДЯНСЬКОЮ УКРАЇНОЮ ТА РАДЯНСЬКОЮ РОСІЄЮ В 1919 Р

6 січня 1919 р. відбулось проголошення Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) й було вдруге встановлено радянську владу в Україні, яка протрималась лише 7 місяців. 29 січня 1919р. своїм власним рішенням Тимчасовий робітничо-селянський уряд України конститується в Раду Народних Комісарів. На чолі уряду УСРР замість Г. П'ятова був поставлений Х. Раковський.

До весни 1919 року російські війська окупували майже повністю Лівобережну Україну і частину Правобережжя. У російських більшовиків з'явилися надії на всесвітню комуністичну революцію.

Новий уряд прийняв декларацію, в якій говорилося, що УСРР об'єднується з радянською Росією на засадах «соціалістичної федерації», що фактично означало повне знищення української самостійності. Вона ставала повністю підконтрольною в основних сферах економічного та політичного життя, вводилась російська грошова система. Створився так званий воєнно-політичний союз із Росією [36, с. 11].

1-6 березня у Харкові відбувся імпрізований З'їзд КП(б)У, на якому було ухвалено, що З'їзд рад України має затвердити конституцію УСРР, яка мусить повністю відповідати конституції РСФРР. 10-14 березня у Харкові відбувся З'їзд рад України з делегатів окупованої території України, на якому ухвалили І-шу Конституцію УСРР. Це була копія Конституції РСФРР з незначними відхиленнями. В статті 4 говорилося, що УСРР має увійти в склад єдиної міжнародної соціалістичної радянської республіки та вступити з існуючими радянськими республіками в тісніше політичне об'єднання. В надії на всесвітню революцію не визначено навіть, який союз мав би бути між УСРР і РСФРР.

На з'їзд прибув голова Всеросійського центрального виконавчого комітету Я. Свердлов, який намагався переконати членів з'їзду, що Україна

не потребує жодної окремої конституції, але йому нічого не вдалося. Цей з'їзд, незважаючи на присутність відібраних делегатів, відбувався в умовах гострої боротьби. А. Таранов пише докладно: «Робота III-го з'їзду проводилася в обставинах гострої боротьби проти троцькістів і національних ухильників, які, виступаючи проти політики партії, намагалися послабити єдність партійних рядів і протиставити Україну Радянській Росії». Автор говорить, що українські есери й есдеки і ліві есери провадили на з'їзді шалену боротьбу проти ленінських основ конституції. Вони виступали проти диктатури пролетаріату та вживали всіх сил, щоб конституцію назвати не «радянською», а «народною», вони хотіли, щоб особи, які користуються найманою працею, мали право голосування, щоб селяни користувалися рівним правом з робітниками на утворення вищих органів влади, щоб порядок виборів був зафіксований в самій конституції і, головне, щоб норма представництва була однаковою для робітників і селян. Українські соціалісти виступили проти союзу України з російським народом [36, с. 14].

Але всі внески «національних ухильників» було відкинуто і конституцію УСРР ухвалено, яка формально без змін зобов'язувала УСРР до створення СРСР.

В дійсності конституція УСРР була лише по формі. Насправді – це був порожній текст без застосування його в практичному житті УСРР від першої хвилини, не говорячи вже про відокремлення його від РСФРР. Свердлов мав рацію, що Україна не потребує конституції. РСФРР уважала УСРР своєю адміністративною одиницею, захопленою областю, складовою частиною радянської Росії [36, с. 13].

18-23 березня 1919 року це ствердив VIII З'їзд РКП(б) в Москві. Він вирішив провести централізацію всіх партій радянських республік. Партії республік було переведено на статус обласних комітетів РКП(б). Цей з'їзд закріпив не тільки суверенність російської комуністичної партії, але і монолітність РСФРР.

У травні 1919 року Ленін і Сталін випрацювали проект директиви ЦК РКП(б) про військову єдність. За вказівками з Москви ВЦВК УСРР ухвалив цю директиву ЦК РКП(б).

1 червня 1919 року Всеросійський центральний виконавчий комітет видав декрет «Про об'єднання радянських соціалістичних республік: Росії, України, Латвії, Литви, Білорусі та Криму так, щоб керівництво вказаними галузями народного життя було зосереджено в руках єдиних колегій». Його учасниками були В. Ленін, Л. Каменєв, М. Калінін, Х. Раковський, Е. Склянський, І. Смілга, В. Міцкевич. Рішення містило такі пункти: прийняття проекту резолюції Каменєва про воєнно-економічний союз радянської Росії, України, Латвії, Литви, Білорусі; створити комісію від ЦВК у складі Каменєва, Курського, Троцького, Красіна, Сталіна, Чичеріна, Рикова, Крестинського [21, с. 295].

14 червня 1919 року Всеукраїнський ЦВК дав директиву виконувати згаданий декрет РСФРР в Україні. Всеукраїнський ЦВК як адміністративний орган радянської Росії повинен був все затверджувати, що йому наказано з Москви, незважаючи на існування суверенної Конституції і суверенності УСРР. На основі цього декрету почалось об'єднання армії через розв'язання мініатюрних військових частин, які утворилися з колишніх українських повстанських загонів.

Рада народних комісарів не виконувала навіть адміністративної влади в Україні. Її влада не виходила за межі деяких міст. Населення зненавиділо русифікаторський і грабіжницький режим Раковського. За директивою РКП(б) 13 серпня було закрито всі комісаріати України, окрім військового, шляхів і харчування, які досі виконували владу не як уряд України, а як адміністративні органи радянської Росії.

24 жовтня 1919 року Всеросійський ЦВК і Рада народних комісарів РСФРР затвердили положення про революційні комітети (ревкоми), як надзвичайні органи радянської влади на теренах, визволених від ворогів. На

основі цього російського закону російська армія сама встановлювала ревкоми на місцях [34, с. 67].

В листопаді 1919 року В. Ленін підготував проект резолюції про радянську владу в Україні, який було прийнято 3 грудня 1919 року на Всеросійській партійній конференції. В цьому проекті було зазначено: «Під теперішню пору відношення УСРР і РСФРР визначається федеративними зв'язками на основі рішень ВЦВК від 1 червня 1919». Федерація вимагала вищого органу над сфедерованими республіками, який було створено у грудні 1922 року після створення СРСР [36, с. 17].

Українська Народна Республіка, без зміни її статусу, була перейменована 6 грудня 1919 року на Українську Радянську Соціалістичну Республіку. Але фактично без згоди радянської Росії і РКП(б) не можна було видавати жодного закону, який виходив поза адміністративну компетенцію. 27 січня 1920 року ВУРК видав закон «про об'єднання діяльності УСРР і РСФРР», а саме, що всі декрети і постанови УСРР, які стосуються військових справ, харчування, народного господарства, праці та соцзабезпечення, шляхів сполучення, фінансів, пошт і телеграфів – анулюються і замінюються декретами РСФРР.

Для пропаганди 28 грудня 1919 року Ленін у своєму листі до робітників і селян України писав: «Незалежність України визнана і Всеросійським Центральним Комітетом (ВЦВК) РСФРР і РКП(б). Тому само собою є очевидним і загальновизнаним фактом, що тільки самі українські робітники і селяни на своєму Всеукраїнському з'їзді рад можуть вирішити питання про те, чи зливати Україну з Росією, чи лишити Україну незалежною республікою і в останньому випадку, який саме федеративний зв'язок установити між цією республікою і Росією...». Ленін знав, що Україна на кінець 1919 року була завойована і говорити про її добровільне відношення до РСФРР і самостійність – це лише тактичний хід [36, с. 19].

2 лютого 1920 року на російському Раднаркомі Ленін сказав: «Само собою зрозуміло, що та сама політика в далеко більш формальному вигляді

проводиться до Української Республіки. Тут питання спрощується укладеним ще раніше договором ВЦВК і ВЦК України. На базі цього договору, який означає тісну федерацію двох республік у боротьбі проти імперіалістичних країн, ми будуємо все більше й більше тісний союз...». У своїй доповіді він додав, що відділення України від Росії є злочином [36, с. 19].

На IV Конференції КП(б)У 17-23 березня 1920 року було продубльовано постанови РКП(б). Було визнано, що розірвання зв'язку з Росією є контрреволюцією, засуджено вимоги боротьбистів відносно незалежності України та вимагали дальшого поширення прямої влади радянської Росії без посередництва уряду УСРР. Резолюція конференції вирішила, що у віданні ВЦУК УСРР залишились лише такі державні справи: комісаріат внутрішніх справ, земельних справ, юстиції, охорони народного здоров'я і соціального забезпечення, а об'єднано з радянською Росією закордонні справи.

Всі важливі справи вирішували спершу РКП(б) за ініціативою Леніна і Ради народних комісарів, а КП(б) України й Українська рада лише приймала їх до відома. Згідно з резолюцією, проголошеної Леніним на VIII всеросійській партійній конференції, «автономія» України була обмежена до мови, що мусила стати «зряддям комуністичної освіти трудових мас» [21, с. 312].

28 грудня 1920 року між РСФРР і УСРР був підписаний договір, за яким відбулась офіційна анексія України. Цей договір мав назву «Союзно-робітничий селянський договір». У вступі договору сказано, що ним встановлюється воєнний і господарський союз. Його створено у формі міжнародного договору, а у вступі зазначено, що обидві сторони визнали «взаємно свою суверенність».

Про це замовчується радянська література, але є яким те, що цей договір був спричинений мирними переговорами між Польщею і радянською Росією, а не внутрішніми відносинами в останній. На цю обставину вказує В. Чирко: «У вересні 1920 р. для укладення мирного договору з Польщею,

уряди РСФРР і УСРР створили делегацію, яка виступила від імені радянської Росії та радянської України та була відповідальною перед урядами обох республік. Д. Мануїльський, який брав участь в переговорах, у розмові зі співробітниками «Комуніст»-а розповів, що представники Польщі, чіпляючись за так званий уряд Петлюри, спочатку не хотіли вести переговори, бо не визнавали суверенітету радянської України, але делегація радянської Росії примусила польських панів вести переговори не тільки з представниками РСФСР, а й з українською делегацією. Д. Мануїльський відзначив також той факт, що польська преса і деякі члени польської делегації із здивуванням відзначили єдність членів російсько-української делегації» [56, с. 43].

З цього приводу також пише О. Юрченко, на його думку, основним поштовхом до досить таки поспішного договірного оформлення внутрішньо-радянських державних зв'язків, безперечно, були моменти міжнародно-політичного характеру, а саме стан війни, а далі – переговори й договори в Ризі радянської сторони з Польщею. Остання, у свою чергу, ставила за передумову свого мирного пакту з радянською Росією, визнання самостійності України та Білорусі [58, с. 51].

Повертаючись до договору з 28 грудня 1920 року, то бачимо, що у вступі сказано, що договірні сторони, виходячи з проголошенням права народів на самовизначення, признали незалежність і суверенність кожної з договірних сторін, вирішили укласти робітничо-селянський договір.

Не змінюючи конституцій сторін, цей договір в III і IV уступах передав ефективну державну владу УСРР в семи державних ділянках Росії. А саме, на основі цього договору створено при Раді народних комісарів в Москві для обох республік такі спільні комісаріати: воєнних і морських справ, Вища рада народного господарства, зовнішньої торгівлі, фінансів, преси, шляхів сполуки, пошти і телеграфу. Ці комісаріати повинні були мати своїх представників у Раді народних комісарів УСРР, яких контролював Український центральний виконавчий комітет і З'їзд рад [58, с. 52].

Цей договір мав бути ратифікований. Його ратифікував VIII Всеросійський з'їзд рад і V Всеукраїнський з'їзд рад. Як бачимо, цей договір РСФРР з УСРР було укладено як міжнародний, але він був фіктивний, який не змінив дійсних відносин між радянською Росією та УСРР. З правової точки зору це було ствердження анексії УНР через радянську Росію.

На підтвердження нашої тези наводимо цитати з резолюції I Всеукраїнської наради КП(б) України, в яких сказано: «Для Комуністичної партії України питання про ставлення УСРР до РСФРР ніколи не було питанням принципу, а питанням виключно революційної доцільності. Але державні відносини між двома братніми республіками перебувають лише в процесі оформлення і не вилилися в певні сталі форми, наша партія повинна зробити кроки для найшвидшого вироблення конституційних основ, що регулюють взаємовідносини між РСФРР та УСРР». Та наприкінці 1922 року зі створенням СРСР, фікція суверенності УСРР цілком зникла [4, с. 125].

В зв'язку з правовим відношенням УСРР до РСФРР до кінця 1920 року ми висвітлимо позиції В. Куріцина та Й. Сталіна.

Куріцин говорив, що факти показують, що в радянських республіках існувало одне політичне і воєнне керівництво, одне законодавство в важливих справах, одна грошова система та транспорту і зв'язку. Створено один народно-господарський план і загально-федеральний бюджет. Громадяни РСФРР користувалися всіма правами на території УСРР і навпаки – громадяни УСРР користувалися тими самими правами в РСФРР.

В радянських республіках все ж таки утворилася одна державна система устрою. Керівництво головних галузей державного управління зосереджене в відповідних Наркоматах і Раднаркомі РСФРР, який відіграв роль вищого загальнофедерального державного управління, а вищим органом державної влади був Всеросійський центральний виконавчий комітет (ВЦВК), який мав у своєму складі представників від УСРР та інших республік [58, с. 87].

12 червня 1920 року Й. Сталін у своєму листі до Леніна так сказав про державний статус УСРР: «В своїх тезах Ви робите різницю між башкірським і українським видом федерації, а в дійсності такої різниці немає або вона така мала, що рівняється нулю». В жовтні 1920 року в статті «Політика радянської влади в національній питанні в Росії» Сталін зарахував Україну, Азербайджан й інші республіки до автономних республік РСФРР, а адміністративні та договірні відносини між неросійськими народами й РСФРР як роди їх автономії в межах РСФРР [34, с. 17].

В дійсності сталінська автономія теж рівнялася нулю, бо в централізованій владі диктатури РКП(б) і РСФРР не було місця навіть на самостійне самоуправління.

Нема політичного ані адміністративного самоуправління тоді, коли РКП(б) і РСФРР могли перешкодити або скасувати кожний акт державної чи адміністративної дії неросійських республік.

Ленін різнився зі Сталіним в тому, що він для потреб закордонної та внутрішньої політики йшов на фікції у формі договору з 28 грудня 1920 року з УСРР, а Сталін до осені 1922 року відстоював свою тезу «автономізації» неросійських народів в РСФРР, яка відбивала дійсний статус неросійських народів. Дійсним був статус, що неросійські республіки були у відношенні до РСФРР в псевдоавтономії до 1920 року, та псевдоконфедерації до 1923 року, а в псевдоконфедерації в межах СРСР від 1923 р. [58, с. 154].

Отже, в 1919 р. радянський уряд продовжував встановлювати свою владу в Україні. Під час укладання союзного договору між РСФРР та УСРР, вагому роль відіграла груднева резолюція ЦК РКП(б) «Про Радянську владу в Україні», яка в майбутньому призвела до створення СРСР. Створення «воєнно-політичного союзу» формально незалежних України, Литви, Латвії, Росії, Білорусі, було спробою правлячої партії [РКП\(б\)](#) здійснити централізацію військового і народно-господарського управління на території радянських республік як передумови створення [унітарної держави](#). Головною метою було відстояти радянську владу шляхом мобілізації та концентрації

сил радянських республік, внаслідок чого, всі вище вказані держави опинилися під повним контролем Радянської Росії. Проголошення федерації було кроком до повного злиття радянських республік. Не було мови про реальну незалежність і самостійність національних республік.

РОЗДІЛ 5.

УКРАЇНА ТА УТВОРЕННЯ СРСР

5.1. Внутрішній статус УСРР у 1921-1923 роках

Період 1921-1923 рр. в державному житті УСРР відзначається тим, що радянська Росія покінчила з її ілюзіями формально-правової самостійності, оперуючи тільки частково в закордонних справах псевдоконфедераційністю УСРР у відношенні до радянської Росії. В той період було покінчено з фікцією суверенної конституції УСРР та з селянсько-робітничим договором від 28 грудня 1920 року, який поспішно створено для закордонних цілей.

Вже 1 березня 1921 року ЦК КП(б)У прийняв рішення внести пропозицію про необхідність вироблення федеральної конституції. На 15 членів ЦК до нього належали 5 українців і 10 росіяни, серед них: К. Ворошилов, Д. Лебідь, В. Молотов, Ю. П'ятаков, М. Фрунзе [36, с. 21].

Вирішальну роль в організації устрою УСРР в той період відіграли Х з'їзд РКП(б) в березні 1921 року і XII з'їзд РКП(б) у квітні 1923 року. КП(б)У, як обласний відділ РКП(б) виконував тільки доручення партії без помітної самостійної думки й ініціативи. На основі рішень конференції і з'їздів КП(б)У можна ствердити, що всі ті рішення були затверджені перед з'їздами через РКП(б). Також треба відзначити, що VII конференція КП(б)У відбулася перед XII з'їздом РКП(б) в квітні 1923 року, але резолюції в справі устрою СРСР є майже рівнозначні з резолюціями XII з'їзду РКП(б). Розуміється, що при підпорядкуванні КП(б)У її резолюція не могла йти врозріз з постановами РКП(б). Критика цих проектів з боку деяких комуністів українського роду в партії відбувалася тільки в усній дискусії і не мала наслідків. Все вирішувала РКП(б). Державні органи УСРР – Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК) і раднарком УСРР були складені за вказівками вождів і мусили точно виконувати її постанови. Опозиція «націоналів» по суті ніколи нічого не досягала крім незначних поступок.

Становище УСРР в 1921 році після закінчення так званої громадянської війни й іноземної інтервенції було складне й напружене через економічні труднощі в радянській Росії і через голод в Україні (1921-1922) та повстанський рух, викликаний безупинним грабуванням українського народу [3, с. 216].

У тих обставинах відбувся X з'їзд РКП(б). Він вирішив після доповіді Леніна перейти до так званої нової економічної політики (НЕП). Після доповіді Сталіна з'їзд вирішив за потрібне об'єднати в єдиний державний союз всі радянські республіки, які фактично вже були з'єднані лише без правового оформлення. Сталін у своїй доповіді твердив: «Старі договірні відносини між РСФРР та іншими республіками виявилися вичерпаними і недостатніми, отже – треба створити одну державу з союзним виконавчим і законодавчим органами». Сталін ще до з'їзду у всіх своїх виступах, в пресі і на з'їздах, відстоював «автономізацію» республік в рамках РСФРР. X з'їзд вирішив: «Ні одна радянська республіка, що існує окремо, не може вважати себе захищеною перед економічним виснаженням і воєнним знищенням з боку світового імперіалізму... Тому відрубне існування окремих радянських республік є нестійке і неміцне перед загрозою їх існування зі сторони капіталістичних держав... Звільнені від «своєї» і «чужої» буржуазії національні радянські республіки можуть затримати своє існування і перемогти об'єднані сили імперіалізму тільки об'єднанням в тісний державний союз, або зовсім не переможуть...» Резолюція говорить, що РСФРР є єдиною державою в світі, в якій вдався досвід дружнього співжиття і братньої співпраці народів [36, с. 22].

Як бачимо в цій резолюції зникла вже і функція самостійності України й інших поневолених республік. Про самостійність України, що про неї говорилося на VIII Всеросійській партійній конференції 3 грудня 1919 року, а також в листі Леніна до робітників і селян України 28 грудня 1919 року, але в договорі за 28 грудня 1920 року мови про це зовсім немає.

Радянські історики називають цей з'їзд історичним. Він справді був історичним, бо започаткував НЕП і чітко визначив дорогу до єдиної неподільної Росії.

Слід за тим з'їздом відбулася Перша всеукраїнська нарада КП(б)У (2-4 травня 1921 року) в Харкові. Ця конференція повинна була втілити в життя постанову з'їзду РКП(б). На цю ситуацію виразно вказувала сама конференція. В національному питанні вона вирішила: «Питання про форми державних взаємовідносин між РСФРР і УСРР після перемоги пролетарської революції, як в Росії, так і в Україні, втратило свою попередню властиву буржуазно-державним відносинам гостроту. Там, де нема між державами інших кордонів, крім етнографічних, де немає ні мит, ні економічної конкуренції, там питання про державні відносини розв'язуються залежно від конкретної ситуації, в якій розвивається спільна боротьба революційних народів за торжество комуністичної революції... Для комуністичної партії питання про відношення УСРР до РСФРР ніколи не було питанням принципу, а питанням виключно революційної доцільності, і той, хто спробував би всередині нашої партії питання про державні взаємовідносини вилити у формі принципових незгод, фактично став би в партії провідником ідей або великоруського або українського шовінізму. Але, поскільки державні відносини між двома братніми республіками перебувають лише в процесі оформлення і не вилилися в певні сталі форми, наша партія повинна зробити кроки до найшвидшого вироблення конституційних основ, що регулюють взаємовідносини між РСФРР і УСРР...» Резолюція говорить також, що для «українських шовіністів» є незрозумілим, що в УСРР змінювалась лише форма, а не природа державних відносин між радянською Росією і Україною, яка побудована на основах братерського єднання і солідарності трудящих. Ті шовіністи розцінюють державні відносини радянських республік за шаблонами буржуазних конституцій і буржуазного державознавства [3, с. 221].

Ця нарада також зайняла позицію до повстанського руху, який вона назвала бандитизмом. В той час в Україні діяли більше сорока повстанських одиниць. Цьому повстанському руху присвятив дуже багато уваги V Всеукраїнський з'їзд рад (25 лютого – 3 березня 1921 року), який ухвалив відповідні резолюції у справі знищення «бандитизму». Як твердять історики, зліквідовано зокрема «банди Тютюнника», волинські повстанські загони, контрреволюційні організації на Поділлі і тд. Для придушення повстань виділено частини червоної армії, частини особливого призначення, створено відділи з комітетів незаможних селян, а керівництво цієї боротьби віддано командуючому південного флоту М. Фрунзе. В середині 1922 року, за твердженням радянських істориків, пощастило придушити повстанський рух.

РКП(б) називає політичні українські групи того часу політичним бандитизмом. Ось цитата з історії КП(б)У: «Ліквідація політичного бандитизму була важливою умовою подальшого зміцнення радянської влади в Україні і могутнім ударом по українській буржуазно-націоналістичній контрреволюції. Значну роль в ідейному розгромі українського буржуазного націоналізму відіграв київський судовий процес в 1921 році над членами ЦК української партії есерів (Голубович, Лизанівський та інші), які проводили антирадянську підривну діяльність. На судовому процесі ще раз було розкрито справжнє обличчя українських буржуазних націоналістів, як організаторів банд і прислужників іноземних імперіалістів. Трудящі України схвалили вирок радянського правосуддя» [38, с. 378].

Цей вирок супроти українських політичних груп – противників московського імперіалізму, за вказівками Леніна, який ще в грудні 1919 року писав: «Визнати боротьбистів за партію, яка порушує основні принципи комунізму своєю пропагандою поділу військових сил і підтримкою бандитизму, що йде прямо на руку білим і міжнародному імперіалізові. Так само суперечить інтересам пролетаріату їх боротьба проти тісного союзу з РСФРР... Для цієї мети не пропускати ані одної провини боротьбистів без негайного і суворого покарання...»[38, с. 390].

В серпні 1921 року почалася також чистка членів КП(б)У. З 97 869 членів КП(б)У виключено 21 260, тобто близько 22%. «Зате ЦК РКП(б) за період з грудня 1920 року по листопад 1921 року надіслав в розпорядження ЦК КП(б)У понад 2000 комуністів. Крім того з центральних військових установ і наркоматів прибуло понад 3000 чоловік. В Україну не раз приїжджав Ф. Дзержинский для подання допомоги у відбудові народного господарства і в першу чергу Донбасу. Для організації роботи на Донбасі пленум ЦК РКП(б), який відбувався 28 грудня 1921 року, тим часом послав туди Т. Орджонікідзе. Історія не згадує тільки, що Дзержинский був одночасно начальником в ВЧК-ОГПУ [24, с. 273].

Такою фактично була суверенність УСРР. Все законодавство НЕПу виходило від РКП(б) і РСФРР.

Автор Б. Бабій так характеризує стан законодавства РСФРР у відношенні до УСРР за час від 1921 до 1923 року: «Співвідношення законодавства УСРР і СРСР в період договірних відносин визначалося тим, що 1) РСФРР мала найбільший досвід радянського державно-правового будівництва, тому УСРР, як і інші радянські республіки, широко використовувала досягнення братньої РСФРР, в тому числі і в галузі законодавства; 2) УСРР перебувала в федеративних відносинах з РСФРР, тому законодавчі акти РСФРР по об'єднаних галузях управління поширювалися на територію УСРР, як і інших договірних республік; 3) РСФРР та УСРР однотипні соціалістичні держави, спаяні єдністю і багатовіковою дружбою (спільність історичної долі і розвитку, єдність економіки, близькість культури, мови тощо), тому законодавство РСФРР і УСРР було єдиним за своїми принципами і розрізнялося лише за особливостями, що властиві кожній республіці зокрема. Ось чому законодавство РСФРР сприймалося законодавством УСРР в більшості випадків повністю без особливих змін...» [35, с. 116].

На це можна відповісти: малі балтійські держави і Польща без «старшого брата» вели законодавчу роботу, тому й Україна напевно дала б

собі раду без радянської Росії. Аж до 1923 року Україна не була ніколи у федеративному зв'язку з Росією. Однотипність «соціалістичної держави» покладено на Україну силою зброї і терору. Отже, однакове законодавство було заведено не з мотивів наведених автором, а з причини підбою України і трактування її як частини єдиної неподільної радянської Росії.

Але перейдемо до приблизного визначення законодавства, яке було поширено або зареєстровано на території УСРР. Декрет про «Держплан» РСФРР з дати 8 червня 1922 року зобов'язав всю територію радянської Росії і союзних республік. Декрет РСФРР про єдиний бюджет з грудня 1921 року також зобов'язав території всіх республік. Податки і акцизи були одні для всіх республік, всі митні кордони між республіками ліквідовано і обіг товарами був вільний. Великий промисл організовано монопольно в трести, які підпорядковано безпосередньо органам РСФРР на всій території. Донбас, як господарська одиниця, перейшов повністю під контроль Росії. Перейшла також під її контроль металургійна і металообробна промисловість України. Трест «Дніпроліс», який охоплював також ліси в басейні Дніпра в Україні, підлягав безпосередньо контролю РСФРР. Лише комунальне господарство було підпорядковане уряду УСРР, але воно було координоване з НКВД РСФРР, бо цей комісаріат фінансував те господарство. Радянська Росія фінансувала комунальне товариство, бо всі податки і прибутки зосереджено в скарбниці РСФРР. Земельні справи були під наглядом федерального комітету земельних справ РСФРР від серпня 1921 року [34, с. 190].

Немайнові і неприбуткові ділянки державного життя були залишені в псевдоавтономії України, а саме: просвіта, здоров'я, юстиція, внутрішні справи й інспекція. Але й та діяльність була координована з радянською Росією. В той спосіб між не об'єднаними наркоматами і урядами РСФРР і УСРР також розвивалася співпраця і їхня діяльність в ряді випадків була та сама.

УСРР тільки реєструвала ті закони радянської Росії. Збірники законів видано українською мовою часом з незначними змінами. Ті закони, що їх

видавала УСРР самостійно, і які визначають радянські підручники, торкаються місцевої адміністрації.

Отже, який внутрішній статус існував в Україні в той період? Якщо б РКП(б) не була вирішальною у справах УСРР, то тоді був би стан державної автономії ефективно і формально-правно автономії значно вужчою за ту, що існувала до кінця 1920 року. Все було підготовлене до створення єдиного неподільного СРСР.

Радянський вчений В. Ігнат'єв у 1932 році писав у статті «Історія освіти Союзу РСР», що СРСР постав у дійсності вже задовго до його створення, а при створенні СРСР треба було тільки додати деякі штрихи [23, с. 205].

Який же був вплив українців-комуністів з КП(б)У в той період на політику РКП(б) й радянську Росію? КП(б)У не була створена українцями, а тому й не мала впливу на політику радянської Росії. Її складала на 2/3 окупанти-росіяни, які були за єдину і неподільну Росію. В період 1921-1923 років в ЦК КП(б)У українці комуністи становили найбільше одну третю частину його складу. Але вони були централістами, а Д. Мануїльський погоджувався навіть з сталінською автономією УСРР. Визначні особистості серед українських комуністів в КП(б)У були: М. Скрипник, В. Затонський, Д. Мануїльський, Г. Петровський і В. Чубар. В минулому боротьбист О. Шумський, самостійник-комуніст, в грудні 1921 року до ЦК не увійшов. Також голова раднаркому УСРР Х. Раковський, який виступив за самостійність України, хоч він не був українцем. Підручник «Нариси історії комуністичної партії України» (1961), виданий перед реабілітацією М. Скрипника, говорить, що важливу роль в розгромі акціонерів в Україні відіграли: В. Затонський, Д. Мануїльський, Г. Петровський і В. Чубар. «Фракціонери» – це були комуністи-самостійники. Окрім О. Шумського, який в 1924 році увійшов знову до ЦК КП(б)У, в самому ЦК КП(б)У здійснював боротьбу за права УСРР М. Скрипник, який намагався вибороти

договірні права для УСРР до 1922 року, а в час укладання конституції УСРР у роках 1922-1923 змагався за надання Україні ширших прав [42, с. 465].

Боротьбу М. Скрипника, як наркома внутрішніх справ і наркома юстиції, подаємо з тих прикладів, що їх можна знайти в радянській літературі.

Залізничний транспорт від 1919 року належав до віддання РСФРР, але міліція належала до автономного віддання УСРР. Скрипник, як нарком внутрішніх справ, в січні 1922 року зажадав від радянської Росії, щоб залізнична міліція в Україні була підпорядкована УСРР, а не РСФРР. Президія Всеукраїнського ЦВК відхилила пропозицію М. Скрипника. Водотransпортний трибунал Чорного і Азовського моря в Одесі підпорядковано юрисдикції верховного трибуналу Всеросійського ЦВК рішенням від 19 листопада 1921 року. Скрипник спротивився цьому рішення на засіданні Президії Всеукраїнського ЦВК. Це питання ЦК КП(б)У за вказівками РКП(б) вирішив для УСРР негативно, а саме, що вищим трибуналом для одеського суду є верховної трибунал в Москві. Всеукраїнський ЦВК ухвалив в 1922 році статут про гербовий збір, який різнився змістом від статуту РСФРР. Всеросійський ЦВК і раднарком РСФРР зажадали скасування того статуту. Скрипник, як нарком юстиції, заперечив перед Всеукраїнським ЦВК його право видавати закони в тій справі для УСРР, але цю справу він програв. Були це правові спори на основі ніби зобов'язуючої конституції УСРР і договору з грудня 1920 року.

Слушно писав про Скрипника П. Павлов, консультант раднарком УСРР, в статті «Розгром раднаркому України»: «Сталін зненавидів Скрипника за його незалежну манеру і за те, що Скрипник серйозно сприймав деякі права України згідно з конституцією» [34, с. 129].

Погляди Скрипника на українське питання відображені в його власних словах, що їх ми беремо з статті І. Борщака «Дві зустрічі». 1) «Населення України в більшості своїй – українське, тому треба забезпечити інтереси і права цієї більшості. Будемо й надалі твердо провадити українізацію. УСРР –

не Малоросія». 2) «Українську державу ми (це він казав з наголосом) будуємо і додав, що вона ще не збудована...» 3) «Україна являється повноправним самостійним членом Союзу Радянських Республік». Це все сказав скрипник в 1927 році [36, с. 28].

Скрипник вірив у всесвітню комуністичну революцію з одночасною побудовою світу на федеративних основах націй в комуністичному ладі. Серед політичних вартостей комуністичний лад стояв у нього вище вартості одиниці і нації. Він не взяв до уваги, що в політиці є вирішальною тільки сила, а не право. Він не розумів, що УСРР ніколи не була самостійна, а тим більше в 1927 році, та що він не може будувати України без згоди суверена – радянської Росії, яка ніколи не визнавала інтересів українського народу як окремої одиниці.

Ленін вже на XI з'їзді РКП(б) 1922 року оцінив Скрипника та його однодумців ось так: «Україна – незалежна республіка, це дуже добре, але в партійному відношенні вона іноді бере – якби ввічливіше висловитися – обхід, і нам як-небудь доведеться до них добратися, тому, що там сидить народ хитрий, і ЦК – не скажу, що обманює, але якось трохи відсувається від нас» [3, с. 282].

Згаданий автор Б. Бабій, який відніс Скрипника до націонал-ухильників, відкликав потім свою оцінку в окремій статті. Скрипника реабілітувала в січня 1962 року КПРС – бо фактично він допоміг створити СРСР, хоч не в такій формі, як він собі вважав.

Щоб покінчити з націонал-ухильниками неросійських народів, прискореним темпом проголошено 30 грудня 1922 року формальну сцентралізовану федерацію СРСР – єдину неподільну Росією.

І так від краєвого з'їзду РСДП(б) (16-18 грудня 1917 року), який схвалив боротися проти тодішнього уряду УНР, через створення фіктивного радянського уряду в Харкові 25 грудня 1917 року в суверенній УНР, а після фіктивної УСРР – радянська Росія довела через 5 років до єдиної неподільної Росії під назвою СРСР.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що взаємовідносини радянської Росії до України були автономно-адміністративними і походили вони з єдиної волі РКП(б) та РСФРР, а їхні форми були диктовані тактикою політичної доцільності, створюючи фіктивні радянські республіки в монолітній радянській Росії. Тільки з позиції міжнародного права треба вважати статус УСРР в період 1921-1923 рр. формально псевдоконфедеративним.

5.2. УСРР та закордонні держави

Міжнародні договори та дипломатичні представництва УСРР від 1921-1922 років були одиничними формальними ознаками, за допомогою яких радянську Україну, з позиції міжнародного права, можна було вважати конфедеративною державою. Країни, укладаючи міжнародні договори з УСРР, визнавали її міжнародну значущість. З точки зору державного права та фактичних внутрішніх відносин УСРР до РСФРР статус першої зовсім не змінився, бо воля РРФСР і РКП(б) була вирішальною як у внутрішніх, так і в зовнішніх справах радянської України, що не дозволило їй стати суверенною державою.

Цю фікцію, як ми вже згадали, створила радянська Росія безпосередньо перед договором УСРР з Польщею, а також з метою усунення закордонних представництв УНР.

До кінця 1920 року УСРР зверталася у справі нав'язування зовнішніх відносин до всіх урядів світу, але жодна держава не дала на це відповіді. Щоправда, до того часу УСРР вносила протести, укладала угоди в справі обміну військовополонених, але ті акти не були в міжнародному праві такими, які б стверджували державність України [34, с. 160].

В Україні з давніх часів перебували консули інших держав у Києві та Одесі. 31 березня 1919 року уряд УСРР запропонував через них обмін консулів радянської України та офіційне визнання її державами, з яких були ці представники. На цей заклик жодна держава не дала позитивну відповідь.

Внаслідок цього УСРР звільнила консулів, а в листі від 19 травня 1919 року виправдовувалася з цього приводу перед італійським представником.

Про період 1921-1922 рр. автор Б. Бабій в «Історії держави і права» і в своїй окремо виданій праці пише так: «Як відомо, в цей період ще не було єдиної союзної держави, яка об'єднувала б всі республіки радянської країни; державні взаємовідносини, зокрема між РСФРР і УСРР як незалежними радянськими республіками, будувалися на основі «союзно-робітничо-селянського договору» між РСФРР і УСРР від 28 грудня 1920 року. Відповідно до цього договору зовнішні відносини лишалися у віданні кожної незалежної республіки, тому їхні наркомати закордонних справ залишалися самостійними. Але це не означає, що радянські республіки провадили різну зовнішню політику. В силу єдності економічної основи радянського ладу, однотипності держави, спільності завдань і мети братніх народів, керівної ролі комуністичної партії, зовнішня політика радянських республік була єдиною» [24, с. 152].

Договори, які були укладені УСРР з іншими державами: 14 лютого 1921 року укладено договір з Литвою, 3 серпня з Латвією, 25 листопада 1921 року – з Естонією, в яких договірні сторони визнали себе незалежними і суверенними державами. 21 січня 1922 року укладено договір про дружбу і братерство з Туреччиною, 6 червня 1922 року укладено тимчасовий договір з Чехословаччиною, який передбачав встановлення економічних і торгівельних відносин між обома державами. Всі згадані держави взаємно визнавали себе в договорах «де-юре», за виключенням Чехословаччина, яка визнала УСРР «де-факто».

Договори, які уклала УСРР спільно з РСФРР: а) 18 березня 1921 року Ризький договір з Польщею, яка визнала Україну «де-юре»; б) 7 грудня 1921 року – з Австрією, яка визнала Україну «де-факто». Дипломатичні та торгівельні представництва були спільні УСРР і РСФРР. Тільки в часі від 14 грудня 1921 року до 1 лютого 1922 року УСРР мала окремі дипломатичні представництва в Австрії і прибалтійських державах, а торгівельні

представництва – в Австрії, Румунії, Туреччині, Італії. Оригінальні джерела говорять також про українські торговельні місії в Польщі, Німеччині та Латвії [36, с. 30].

По ліквідації з 1 лютого 1922 року осібних представництв УСРР закордоном голова Ради народних комісарів і нарком закордонних справ Раковський зажадав від радянської Росії уповноваженого представника для УСРР. Проти цього виступав нарком закордонних справ РСФРР – як він твердив – з політичних і економічних причин. Справа опинилася в Політбюро РКП(б), яке 16 березня 1922 року схвалило пропозицію наркома закордонних справ РСФРР, а саме, що окремі представництва від УСРР призначаються у випадках коли їх призначення визнають необхідним обидва наркомати закордонних справ – російський та український.

На міжнародну конференцію в Генуї відправлено тільки представництво від РСФРР, якому передано повноваження від інших республік. Про це вирішило політбюро РКП(б). 22 лютого 1922 року підписано протокол про передачу РСФРР представництва союзних республік на Генуезьку конференцію. В цей спосіб була ліквідована зовнішня ознака самостійності УСРР та інших республік. Нарком закордонних справ УСРР Яковлев в серпні 1922 року так з'ясував тодішній стан закордонних справ радянської України: «Закордонна політика України не має і не може мати інших інтересів, як спільні з Росією, яка є так само пролетарська держава, як Україна» [34, с. 185].

Договір в Рапалло 16 квітня 1922 року підписала Німеччина тільки з РСФРР і відмовилася підписати його з іншими союзними республіками. 5 листопада 1922 року Німеччина підписала додатковий договір із іншими радянськими республіками. Його підписав уповноважений представник РСФРР Крестінський, а від України – Ауссем як член всеукраїнського ЦВК, отже – не як закордонний представник УСРР.

Щодо взаємовідносин УСРР і РСФРР в 1921-1923 роках, то маємо різні думки радянських авторів. Більшість з них стоять на позиції, що ці відносини

були федеративні. Радянський автор Б. Бабій в своїй праці пише: «І в роки громадянської війни, і в роки договірних відносин об'єднання радянських республік мало форму радянської соціалістичної федерації. У свій час окремі автори, виходячи лише з формальних ознак державного об'єднання незалежних республік до утворення СРСР, визначали ці відносини СРСР як конфедеративні. Так М. Палієнко в 1923 році писав, що «відносини РСФРР з союзними радянськими республіками побудовані на основах конфедерації» [34, с. 197].

Щодо тих, нібито федеративних відносин, то автор А. Лепьошкін правильно твердить: «В. Ленін, дійсно як до, так і по 1922 році ніде не говорив про переустрій існуючої тоді федерації в союзню державу просто тому, що такої федерації в природі ще не було».

Лепьошкін вважає, що в той час відносини радянської Росії до України були конфедеративні. На тій конфедеративній позиції стояли зі старих радянських авторів, як згадано вище, М. Палієнко (1923), М. Ветюшкін (1923), М. Райхель (1925), З. Александров (1928), а також Є. Коровін (1954), С. Хміль (1960), і А. Лепьошкін (1962).

Таким чином Лепьошкін зовсім слушно стверджує, що до 1923 року у відносинах РСФРР до УСРР ніколи не було ефективною або правовою федерації. Автор Бабій знов влучно стверджує, що конфедеративні відносини мали тільки формальні ознаки [36, с. 32].

Отже, в період 1921-1922 років Україна брала участь в підписанні міжнародних договорів. Відбувся обмін дипломатичними і торгівельними місіями, визнання УСРР де-юре (крім Чехословаччини та Італії, які визнали її де-факто). Всі перелічені в підрозділі договори УСРР уклала після підписання відповідних договорів РСФРР з тими державами. Зміцнення радянської влади та посилення міжнародних позицій РСФРР призвело до згортання міжнародної діяльності радянських республік. В травні 1922 року ліквідовано дипломатичні представництва УСРР у країнах Прибалтики, в інших державах об'єдналися дипломатичні представництва з РСФРР. Після

створення СРСР республіки мали передати у відання союзного уряду всі повноваження своїх дипломатичних представництв. Був розформований НКЗС УСРР, до складу колегії НКЗС СРСР було введено представника від України, а на території УСРР почав діяти уповноважений НКЗС СРСР, який представляв Україну в усіх зовнішніх взаєминах СРСР.

5.3. Створення СРСР

Адміністративно-автономна діяльність УСРР була зведена по договорі від 28 грудня 1920 року майже до нуля. З цього приводу почались суперечки між комуністами Росії та України, бо жодна влада в світі добровільно не здає свої позиції. Яскравим прикладом цього є те, що ставленик радянської Росії, Раковський, голова ради народних комісарів поставив умови Москві за утримання політичної позиції УСРР, щоб при цьому зміцнити свою особисту політичну позицію. Ця дискусія відбувалася між найвищими чинами державного й партійного апарату радянської Росії та України [38, с. 348].

Внаслідок цієї боротьби за компетенцію наркоматів, ЦК РКП(б) створив 11 травня 1922 року комісію, яка складалася з представників радянської Росії та України, яка мала урегулювати взаємовідносини УСРР до РСФРР. В склад комісії входили: Сталін, Фрунзе, Мануїльський, Скрипник та ін. Комісія займалася відносинами в наркоматах, банках, коопераціях, а також взаємовідносинами законодавства РСФРР і УСРР. Для останньої законодавчої справи було створено спеціальну комісію представників РСФРР і УСРР. Від РСФРР були такі члени: В. Цюрупа, М. Владимирський і Д. Курський, а від УСРР - Фрунзе, Мануїльський, Скрипник. Перша стаття того проекту звучала: «Законодавства по об'єднаних, згідно з договором від 28 грудня 1920 року між РСФРР і УСРР, наркоматах видається кожним із договірних робітничо-селянських урядів УСРР і РСФРР самостійно». Цей вислів є найдоцільнішим, бо формально між договірними сторонами почав існувати правний стан конфедерації. Отже, члени комісії погодилися на того роду зміст статті. Така позиція і їй подібні спонукали партію раз і назавжди

покінчити з «самостійністю» неросійських республік. Вже попередньо згаданий автор Б. Бабій зазначив у своїй праці, що цей проект був кроком назад від єдності обох республік, що це була сепаратистична й самостійницька тенденція УСРР. Розуміється, що цього проекту ніколи не буде введено в життя. Але цей автор по реабілітації М. Скрипника написав статтю: «Роль радянської України у творенні СРСР» в якій відмовився від згаданої оцінки [34, с. 201].

Радянська Росія повинна була покінчити з фіктивним державним станом республік, який уже не відповідав фактичному. В другій половині 1922 року почалася робота в прискореному темпі за найшвидше організування єдиної неподільної Росії. Політбюро ЦК РКП(б) 10 серпня 1922 року створило спеціальну комісію під проводом Сталіна для підготовки питання про взаємовідносини між республіками з представників ЦК РКП(б) і ЦК компартій національних республік.

Сталін створив проект так званої автономізації республік в рамках РСФРР. На його основі республіки мали об'єднатися шляхом їх вступу до РСФРР на засадах автономії, а не федерації. Сталін стояв на позиції, що між автономією і федерацією немає ніякої різниці в радянській Росії. Також він говорив, що всі ніби самостійні республіки треба злити в суверенну державу РСФРР, яка надавала би тим самоуправним одиницям певної компетенції, який то стан вже дійсно й існував. Цей стан він хотів тільки законно оформити. Ленін мав іншу позицію, а саме, що треба створити для всіх республік, в тому числі і для РСФРР, надбудову у формі держави, як суверенний союз, а союзним республікам лишити певні федеративні компетенції. По формі це мала бути федерація націй, а в дійсності це була лише тактика Леніна. Він 27 вересня 1922 року написав членам політбюро ЦК РКП(б) листа, в яким засудив «автономізацію» Сталіна, зажадав створення надбудови радянських республік на федеративних основах. Він назвав у тому листі цей запропонований союз: Союзом радянських республік Європи і Азії. Але в тексті листа говорилося лише про союз вже існуючих

радянських республік. Зробив він це вже після схвалення комісії ЦК РКП(б) резолюції Сталіна про автономізацію 23-24 вересня 1922 року [36, с. 35].

Про схвалення резолюції про автономізацію члени Політбюро КП(б)У довідалися, але про листа Леніна не знали. З цієї причини на засіданні Політбюро КП(б)У 3 жовтня 1922 року схвалено невиразну резолюцію, щоб не піти врозрід з резолюцією Сталіна про автономізацію. Вона висловлювалася за незалежність УСРР, а з іншого боку погоджувалася на автономізацію, якщо ЦК РКП(б) буде на тому наполягати. Ця резолюція виразно вказує на боротьбу двох течій в КП(б)У – автономізації і федералізації України. До Політбюро КП(б)У належали тоді: Е. Квірінг (росіянин), Д. Лебідь (рос.), Г. Петровський, М. Фрунзе (рос.), В. Чубар та інші. Належав певно і М. Скрипник, але в часи написання «Нариси історії КП(б)У» він ще не був реабілітований, отже про нього немає згадки. Мануїльський був за автономізацію, а Затонський, Петровський, Скрипник і Чубар належали до ЦК КП(б)У.

Наводимо згадану резолюцію в точності, в якій бачимо боротьбу двох течій. Отже Політбюро КП(б)У на доповідь Г. Петровського 3 жовтня 1922 року висловилося так: «1. Категорично висловитися за прийняту останнім пленумом ЦК КП(б)У резолюцію про взаємовідносини між РСФРР і УСРР, як необхідність збереження незалежності УСРР і оформлення взаємовідносин, прийнятих комісією Фрунзе з застереженнями. Фактичне централізоване керівництво незалежними республіками може бути повністю досягнуто відповідними директивами по партійній лінії. 2. В разі, коли ЦК РКП(б) прийме, однак, необхідність входження УСРР до складу РСФРР, не наполягати на збереженні формальних ознак політичної самостійності УСРР, а визначити відносини на підставі практичної доцільності» [58, с. 302].

6 жовтня 1922 року ЦК РКП(б) прийнявши пораду Леніна вирішив створити СРСР, а союзним республікам, як говориться в резолюції цього пленуму, залишити як самостійні наркомати юстиції, освіти, внутрішніх справ і соціального забезпечення.

11 жовтня 1922 року Політбюро ЦК КП(б)У прийняло повідомлення Г. Петровського і М. Фрунзе про рішення жовтневого пленуму РКП(б) і доручило їм зробити доповідь про це на засіданні комуністичної фракції всеукраїнського ЦВК УСРР та розгорнути масову роз'яснювальну роботу серед усіх верств трудящих УСРР, підкреслюючи, що об'єднання не означає ліквідації самостійності УСРР. Радянські історики дуже загально згадують, що й на тому засіданні політбюро йшла боротьба проти створення єдиної держави [3 с. 265].

Пленум ЦК КП(б)У (16-18 жовтня 1922 року) на доповідь Г. Петровського і М. Фрунзе схвалив прийняту ЦК РКП(б) структуру об'єднання радянських республік в СРСР і доручив Політбюро створити схему взаємовідносин УСРР та РСФРР, забезпечивши інтереси УСРР в союзних органах. Пленум відкинув пропозиції Раковського, спрямовані проти створення СРСР, а за створення конфедерації. 8 грудня 1922 року Політбюро КП(б)У доручило комісії в складі Фрунзе, Лебідя і Скрипника скласти проекти резолюцій на VII Всеукраїнський з'їзд рад про об'єднання радянських республік в СРСР. Проект цієї комісії затвердив пленум ЦК КП(б)У 11 грудня 1922 року.

Проте треба зауважити, що в середині КП(б)У без сумніву провадилася боротьба між прибічниками конфедерації або принаймні ширших федеративних прав для України і централістами.

Про це пише Д. Чугаєв: «Українські і білоруські буржуазні націоналісти і троцькісти виступили проти федерації, за створення конфедеративної держави, себто – такої держави, при якій постанови вищих органів Союзу мусять підтверджуватися урядами республік. Бо, як відомо, конфедерація, за загальним правом, не має своєї єдиної армії, своїх законодавчих органів, єдиного громадянства, єдиного державного бюджету, єдиної системи податків» [24, с. 287].

І, щоб очорнити українську й білоруську опозиції в партії, він пише далі: «Отож, буржуазні націоналісти і троцькісти України і Білорусі, будучи

таємною агентурою імперіалістів, хотіли завернути історичний розвиток Радянської багатонаціональної держави з шляху соціалістичної федерації, з шляху тісного об'єднання народів на шлях роз'єднання, з тим щоб накинути на народи імперіалістичне ярмо, пригнобити кожну республіку і реставрувати капіталізм» [24, с. 290].

Як в Україні українці, так і в Білорусі білоруси в партії становили меншість. Тому їхню опозицію легко злаmano.

Але не тільки в Україні й у Білорусі в партійних більшовицьких організаціях піднявся спротив проти запроєктованої федерації – СРСР. Був він і по інших неросійських республіках. Наприклад, Чугаєв про Грузію пише так: «Міська партійна організація Тбілісі обговорила доповідь Г. Орджонікідзе і висловила за об'єднання радянських республік в Союз РСР». Виходить, ніби, що все там йшло добре й ніякої опозиції не було. Але тут же він додає: «На Пленумі ЦК КП(б) Грузії 22 жовтня було знято з праці націонал-ухильницьке керівництво ЦК і обрано новий склад бюро ЦК КП(б) Грузії; він і очолив проведення кампанії підготування створення СРСР» [36, с. 38].

Після цього, як пише Чугуєв: «Партійні організації Грузії засудили націонал-ухильників і стали по боці ЦК РКП(б)».

VII Всеукраїнський з'їзд рад (10-14 грудня 1922 року) схвалив проект «Декларації про основи конституції СРСР» і «Декларації про утворення СРСР». В декларації про основи конституції з'їзд домагався: 1) найтіснішої єдності радянських республік в міжнародній та господарській галузях; 2) господарської ініціативи республік, якщо вона не суперечить інтересам загальносоюзного цілого; 3) самостійного виявлення національно-культурного будівництва [36, с. 39].

Як бачимо, той обсяг самостійності України в резолюції був дуже скромний. Резолюції згаданого з'їзду, запропоновані М. Фрунзе від уряду УСРР, підтримали Скрипник, Одинець, Квірінг, Порайко, Затонський, Клименко, Любченко, а представники робітничо-селянських мас на з'їзді

нібито «викрили ворожі вигадки українських буржуазних націоналістів, які прагнули зірвати об'єднання братніх республік, поширювали провокаційні контрреволюційні чутки про ліквідацію самостійності України, про відновлення єдиної неподільної Росії тощо».

Цей з'їзд уповноважив 364 делегатів на X Всеросійський з'їзд рад взяти участь у створенні та затвердженні конституції СРСР від імені УСРР. Такі ж з'їзди відбулись у Закавказькій федерації, Білорусі та РСФРР [58, с. 365].

X Всеросійський з'їзд рад відбувся від 23 до 27 грудня 1922 року. 29 грудня відбулася конференція делегатів, вибраних з'їздами Кавказької федерації, України, Білорусі та РСФРР, яка схвалила скликати на 30 грудня 1922 року перший З'їзд рад СРСР. На тому з'їзді доповідав Сталін. На з'їзді підписано декларацію і договір про створення СРСР. Законодавчий орган, Центральний Виконавчий Комітет СРСР, мав складатися із 371 депутата, а втім 270 від РСФРР, 88 від УСРР, 7 від БРСР і 26 від ЗФРСР. Був це тільки сирий текст конституції, а остаточний текст мав бути схвалений дещо пізніше.

Характерною є записка Леніна від 31 грудня 1922 року, в якій він писав: «При чім не треба жодним способом заздальгідь зарікатися, щоби у висліді цілої тієї роботи вернутися на черговому З'їзді рад назад, це значить – полишити СРСР тільки військові і дипломатичні справи, а в усіх других справах привернути повну самостійність поодиноким народним комісаріатам...Треба мати на увазі, що роздріблювання народних комісаріатів і недостатню координацію їхньої праці у відношенні до Москви і інших центрів можна буде нейтралізувати в достатній мірі авторитетом партії». Ленін розумів, як політичний тактик, що національним республікам треба було тимчасово полишити бодай фікцію влади. Через хворобу Леніна Сталін і шовіністична більшість РКП(б) створила централізовану державу – СРСР, відновила тюрму народів, з пануванням «російського держиморди» (вираз Леніна) [3, с. 295].

Після з'їзду рад СРСР почалася робота РКП(б) і ЦВК СРСР для оформлення конституції СРСР і національних республік.

VII Конференція КП(б)У відбулася перед XII З'їздом РКП(б), від 4 до 10 квітня 1923 року, а XII з'їзд РКП(б) відбувся від 17 до 25 квітня 1923 року. Резолюції згаданої Конференції є майже ідентичні з резолюціями XII З'їзду РКП(б). Національне питання на конференції реферував Фрунзе. Самі пояснення в офіційному виданні Конференції КП(б)У кажуть, що «Конференція приєдналася до тез ЦК РКП(б) до XII З'їзду партії в національному питанні». Значить, VII Конференція дістала приготовані резолюції від Політбюро РКП(б). Пояснення до тих резолюцій говорить виразно: «Разом з тим Конференція загострила увагу комуністів на необхідності рішучої боротьби з націонал-ухильницькими сепаратистичними тенденціями Шумського і інших». Шумський не увійшов до ЦК КП(б)У, але увійшли до нього інші визначні українські комуністи, про яких вище згаданого. О. Шумський критикував на тій Конференції проект конституції і висловив думку, що право виходу УСРР із складу СРСР є фікцією, а Фрунзе назвав його погляд «націоналістичним ухилом». Не обійшлося і без того, що Конференція все-таки прийняла націонал-ухильницьку тезу, про що пише автор П. Бачинський у своїй праці «Сьома Конференція КП(б)У»: «Прийнявши абсолютно вірні положення, Конференція допустила і деякі помилки в резолюції в національному питанні... Конференція необгрунтовано пропонувала, щоб у Палаті Національностей були представлені не всі народи СРСР, а тільки члени Союзу – РСФРР, УСРР, ЗРФСР і БРСР на основі принципу рівності». Той же автор у своїй праці пише, що XII З'їзд РКП(б) у національному питанні вирішив: «З'їзд схвалив тези ЦК РКП(б) у національному питанні і розробив широку програму заходів, спрямованих на ліквідацію фактичної господарської й культурної нерівності націй, закликав партію до рішучої боротьби проти великодержавного шовінізму, як головної небезпеки, і місцевого націоналізму, сформулював у відповідності з вказівками Леніна основні принципи вищих органів влади СРСР і тим самим

відхилив інші точки зору, в тому числі й помилкові пропозиції VII Конференції КП(б)У в цьому питанні» [58, с. 326].

На XII З'їзді РКП(б) про національне питання доповідав Сталін. Ухвалено резолюцію, яка стверджує, що національні республіки перейшли вже етап воєнного союзу, який доповнено господарським союзом з РСФРР, і який закінчується кінцевим етапом – об'єднанням національних республік в Союз СРСР, «що є тепер воєнно-господарським і політичним об'єднанням народів в одну багатонаціональну радянську державу». Як бачимо, тут немає згадки про суверенні держави, а тільки про одну багатонаціональну радянську державу. На тому з'їзді М. Скрипник слушно ствердив, що створено єдину неподільну Росію. З'їзд засудив погляди Бухаріна, Раковського, Скрипника й інших, які виступали проти пункту резолюції про необхідність боротьби на два фронти – проти російського шовінізму і місцевого націоналізму. Він відкинув пропозицію ЗФСР, щоб Азербайджан, Вірменія і Грузія входили до СРСР не як федерація, а кожна республіка окремо, та щоб всі автономні республіки з складу РСФРР увійшли самостійно до СРСР. З'їзд відкинув також внесок КП(б)У, щоб до Палати Національностей входили тільки представники союзних республік, а одночасно, щоб виключив з представництва автономні республіки і області. За це Сталін гостро атакував «націонал-ухильників». Всі ці внески від національних республік мали на меті обмежити в законодавчих і виконавчих органах штучну перевагу російського елемента. Це «націонал-ухильникам» не вдалося, бо Сталін на місце РСФРР сконструював таку надбудову держави, яка по суті не різнилася від його ідеї автономізації [24, с. 302].

24 лютого 1923 року ЦК РКП(б) створив комісію для вироблення проекту конституції СРСР. При Президії ЦВК СРСР створено 27 квітня конституційну комісію для опрацювання проекту конституції СРСР, до якої увійшло два члени від УСРР. Має місце цікавий епізод на IV нараді ЦК РКП(б). На ній Раковський, голова раднаркому УСРР, і товариші висунули так званий український проект, в якому запропоновано, щоб слова:

«республіки об'єднуються в одну державу» були замінені словами: «утворюють свою соціалістичну республіку», – щоб поставити на чолі ЦВК СРСР дві Президії – по одній від кожної з двох палат ЦВК як виконавчого органу СРСР між сесіями ЦВК, – щоб наркомати закордонних справ і зовнішньої торгівлі вилучити з загальносоюзних до категорії союзно-республіканських, а в кінці залишити всі концесійні договори у віданні союзних єдностей різних націй. Ця засада зобов'язує в радянській Росії республіки та змінює слова «конституція» на «договір». На ці пропозиції Сталін 12 червня 1923 року відповів, що на з'їзді союзу РСР створено федерацію, а не конфедерацію, створено федерацію республік – одну союзну державу [53, с. 35].

Проект Раковського був надісланий до конституційної комісії ЦВК СРСР. 20 червня 1923 року відбувся пленум ЦК КП(б)У. Про IV нараду ЦК РКП(б) доповідав Фрунзе, а про роботу комісії ЦВК СРСР – М. Скрипник. На цьому пленумі В. Чубар, М. Рухимович, М. Фрунзе, М. Скрипник і Д. Мануїльський засудили Х. Раковського за його виступ на згаданій IV Конференції РКП(б) та ствердили, що ЦК КП(б)У цього проекту не розглядав і тому цей проект не є висловом його точки зору. Цей пленум не погоджувався тільки з деякими рішеннями комісії ЦК РКП(б) і ЦВК СРСР, які порушували рівність республік, – а саме в справі бюджетних справ республік і тд. Очевидно, ті пропозиції пленуму ніколи не пройшли в конституцію СРСР, як це видно з тексту конституції з 31 січня 1924 року. Зате Х. Раковський відстоював свою позицію далі на ЦК РКП(б).

ЦК РКП(б) схвалив проект конституції 26 червня 1923 року. 6 липня 1923 року схвалила її друга сесія першого З'їзду СРСР і надала їй чинності, хоча вона не була повна і її остаточний текст затверджено 31 січня 1924 року. ЦВК СРСР вибрав головою ради народних комісарів Леніна і затвердив його склад [53, с. 37].

Цей формально-правовий акт – конституцію з 6 липня 1923 року Президія ЦВК СРСР проголосила 13 липня зверненням у формі декрету до

всіх народів і урядів світу. Зміст звернення починається від союзних договорів з союзними республіками, накинута Росією тим республікам від вересня 1920 року до травня 1921 року, а саме: Азербайджану, Україні, Білорусі, Грузії та Вірменії. Звернення говорить, що союзні республіки на засадах рівноправності і добровільності уклали договір створення СРСР. «Єдність волі трудових мас всього Союзу буде висловлюватися в його верховному органі – загальносоюзному з'їзді рад, але одночасно кожній національності дається окреме представництво в Раді Національностей, який буде співпрацювати на рівних правах з вибраними союзними радами [24, с. 326].

Не згадується тільки, що РСФРР і в тій Раді Національностей мала велику перевагу голосів над рештою союзних республік. В кожному разі, звернення стверджувало, що єдність волі лежить в СРСР, що він єдиний на всій території СРСР. Створено, таким чином, невірну правову конституцію псевдоконфедеративної держави.

Спираючись на нашу тему, слід навести думку радянського вченого А. Лепьошкіна про створення СРСР. Він пише в книзі «Курс радянського державного права»: «Так, наприклад, грузинські націоналісти виступили спочатку проти створення ЗРФСР, а пізніше і проти створення СРСР. Українські та білоруські націоналісти також були проти створення СРСР, а після його утворення повели дію за перетворення союзної федерації в конфедерацію. Українські націоналісти відкидали тоді доцільність єдиних загальносоюзних наркоматів і пропонували зосібна поділити залізні дороги між республіками. Такий самий намір вони мали щодо наркомату пошти і телеграфу, з воєнно-морськими справами, з закордонними справами, із зовнішньою торгівлею. Вони виступали проти визнання з'їзду рад СРСР як верховного органу державної влади на всій території Союзу і хотіли ввести систему тільки спільних ЦВК союзних республік. Подібного роду сепаратистичні тенденції зустріли розторощуючи відповідь нашої партії,

котра під проводом Леніна, оборонила народну ідею створення союзної держави і ввела її в життя [36, с. 39].

Цікаво згадати погляди радянського історика А. Лихолата на етапи розвою, що довели до створення СРСР. Його висновки наступні: 1) В листопаді 1920 року радянська Росія розбила військові частини УНР; 2) РКП(б) розкрила і розбила націонал-ухильницькі фракції РКП(б) й інших партійних організацій. «Тим самим партія очистила ґрунт для створення СРСР». «В організації розбиття інтервентів і внутрішніх контрреволюційних сил, а також в закріпленні радянської влади в Україні брали посередню участь визначні діячі: Сталін, Молотов, Калінін, Свердлов, Дзержинський, Ворошилов, Фрунзе, Хрушов, Каганович». 3) Перехід до мирного співжиття з радянською Росією вимагав господарського, дипломатичного і зовнішньоторговельного союзу радянських республік в один державний союз. 4) Під безпосереднім керівництвом Фрунзе проходила підготовча робота в Україні для створення СРСР. 5) «Особливо завзятим оборонцем конфедерації радянських республік був троцькіст Раковський». 6) 30 грудня 1922 року в Москві на першому Всесоюзному з'їзді Рад, на якому доповідав Сталін, останній заявив: «День створення СРСР є днем нової Росії...» [58, с. 216].

Визначим є те, що Лихолат не подав імені ні одного комуніста-українця із тих, що сприяли створенню СРСР, навіть тих, яких Сталін не ліквідував.

Отже, дослідивши цю тему, ми бачимо, як Україна через агресію радянської Росії стала складовою частиною «нової Росії» – під назвою СРСР. Процес входження УСРР до СРСР був складним і суперечливим. Було сподівання, що задекларований у документах федеративний устрій буде реалізований повністю. Україна разом з іншими радянськими республіками, зберігаючи незначні ознаки державного суверенітету, стала заручницею політики центру на багато десятиліть. Конституційне законодавство та зміни в адміністративно-територіальному поділі УСРР стали відображенням нових

реалій, в першу чергу поступової втрати нашою державою свого суверенітету. Так завершився процес утворення багатонаціональної союзної, а по факту унітарної держави.

ВИСНОВКИ

В жовтні 1917 р. Центральна Рада залишалася провідною силою України, незважаючи на те, що частина населення поступово розчарувалася в її соціально-економічній політиці і відходила від неї. В багатьох провінціях її влада була слабкою, а більшовицький вплив збільшувався, особливо на Донбасі та у Катеринославі. Вона, намагаючись утримати маси під своїм впливом, видала III Універсал, в якому проголосила утворення Української Народної Республіки (УНР), що мала жити у федеративному зв'язку з Російською державою. Проголошення Української Народної Республіки стало своєрідною реакцією на жовтнєве більшовицьке повстання в Петрограді.

Намагаючись захопити владу в Україні, більшовики проводили мирні заходи, щодо усунення Центральної Ради, використовуючи економічну та політичну залежність від центру та заручившись силами місцевих більшовицьких організацій. Була розгорнута широка пропагандистська кампанія та створений зовнішній силовий тиск. Але, спроба легітимним шляхом отримати владу і підпорядкувати собі Центральну Раду зазнала поразки, вони зрозуміли, що встановлення радянської влади в Україні без втручання ззовні неможливе. Створена у Харкові Українська Радянська Держава була маріонетковою в Українській Народній Республіці, з якою фактично не рахувалося само керівництво з Москви.

Грудневий ультиматум виданий Раднаркомом показав зміну політики більшовицького уряду Росії відносно УНР і призвів до військового протистояння між Раднаркомом і Центральною Радою. Вона в критичних умовах видала свій IV Універсал, в якому проголосила суверенність, незалежність УНР. Проте це не допомогло зберегти контроль в країні, внаслідок чого ЦР втрачає територію, вплив, владу.

Укладання Брестської мирної угоди та втручання у двосторонні відносини третьої сили – Німеччини та Австро-Угорщини – дозволило

Україні зберегти свою державність. Радянська Росія була змушена визнати незалежність УНР та вивести свої війська з її території. Але на цьому конфлікт не був завершений.

У 1918-1919 рр. продовжувалося збройне протистояння між УНР і радянською владою, внаслідок якого армія й уряд УНР опинилися в оточенні більшовиків, поляків і денікінців. Боротьба більшовиків за владу була дуже складною та довгою. Протягом декількох років боротьба йшла між більшовиками, білогвардійцями, військами Антанти. Важливу роль у цій боротьбі займали й українські народні повстанці, які вже у той час прагнули здобуття незалежності України. В кінці 1919 р. УНР вирішила припинити війну регулярною армією і вдатися до тактики партизанської боротьби, але на цьому війна не була закінчена. Взагалі 1919 р. характеризувався великими невдачами українського національно-визвольного руху. На передній план виходили нерозв'язані завдання соціальної революції.

В 1919 р. радянський уряд продовжував встановлювати свою владу в Україні. Під час укладання союзного договору між РСФРР та УСРР, вагому роль відіграла груднева резолюція ЦК РКП(б) «Про радянську владу в Україні», яка в майбутньому призвела до створення СРСР. Створення «воєнно-політичного союзу» формально незалежних України, Литви, Латвії, Росії, Білорусії, було спробою правлячої партії [РКП\(б\)](#) здійснити централізацію військового і народно-господарського управління на території радянських республік як передумови створення [унітарної держави](#). Головною метою було відстояти радянську владу шляхом мобілізації та концентрації сил радянських республік, внаслідок чого, всі вище вказані держави опинилися під повним контролем радянської Росії.

Проголошення федерації було кроком до повного злиття радянських республік. Не було мови про реальну незалежність і самостійність національних республік.

Якщо говорити про національно-державний статус УСРР у 1920-1923 рр., то можна зробити висновок, що взаємовідносини радянської Росії до

України були автономно-адміністративними і походили вони з єдиної волі РКП(б) та РСФРР, а їхні форми були диктовані тактикою політичної доцільності, створюючи фіктивні радянські республіки в монолітній радянській Росії. Тільки з позиції міжнародного права треба вважати статус УСРР в період 1921-1923 рр. формально псевдоконфедеративним.

В період 1921-1922 років Україна брала участь в підписанні міжнародних договорів. Угоди про обмін військовополоненими, біженцями з Бельгією, Угорщиною, Польщею, Австрією, Німеччиною, Чехословаччиною, Литвою. Із Туреччиною, Литвою та Німеччиною вони були підписані УСРР самостійно, з іншими країнами – разом з РСФРР. Також були підписані Ризький мирний договір між РСФРР і УСРР та Польщею 1921 року, тимчасові договори з країнами Прибалтики та Туреччиною у 1921-1922 рр., договір між урядами РСФРР та Австрійською Республікою 1920 р., угода з Італією.

Відбувся обмін дипломатичними і торгівельними місіями, визнання УСРР де-юре (крім Чехословаччини та Італії, які визнали її де-факто). Всі перелічені в підрозділі договори УСРР уклала після підписання відповідних договорів РСФРР з тими державами. Зміцнення радянської влади та посилення міжнародних позицій РСФРР призвело до згортання міжнародної діяльності радянських республік. В травні 1922 року ліквідовано дипломатичні представництва УСРР у країнах Прибалтики, в інших державах об'єдналися дипломатичні представництва з РСФРР. Після створення СРСР республіки мали передати у відання союзного уряду всі повноваження своїх дипломатичних представництв. Був розформований НКЗС УСРР, до складу колегії НКЗС СРСР було введено представника від України, а на території УСРР почав діяти уповноважений НКЗС СРСР, який представляв Україну в усіх зовнішніх взаєминах СРСР.

Дослідивши цю тему, ми бачимо, як Україна через агресію радянської Росії стала складовою частиною « нової Росії » – під назвою СРСР. Процес входження УСРР до СРСР був складним і суперечливим. Було сподівання,

що задекларований у документах федеративний устрій буде реалізований повністю. Україна разом з іншими радянськими республіками, зберігаючи незначні ознаки державного суверенітету, стала заручницею політики центру на багато десятиліть. Конституційне законодавство та зміни в адміністративно-територіальному поділі УСРР стали відображенням нових реалій, в першу чергу поступової втрати нашою державою свого суверенітету. Так завершився процес утворення багатонаціональної союзної, а по факту унітарної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Винниченко В. К. Відродження нації (Історія української революції: mareць 1917 р. - грудень 1919 р.). Київ, 2008. 544 с.
2. Дорошенко Д. І. Історія України 1917-1923 рр. Доба Центральної Ради. Київ: Темпора, 2002. Т. 1. 320 с.
3. Дорошенко Д. І. Історія України 1917–1923 рр: історична література. Українська Гетьманська Держава 1918 року. Київ : Темпора, 2002. Т. 2. 352 с. URL: <http://biblioteka.cdu.edu.ua/images/gallerys/books/1917-1921.rtf> (дата звернення 17.10.2019).
4. Історія України. Документи. Матеріали: навч. посіб. / за ред. В. Ю. Короля. Київ: Академія, 2001. 448 с. URL: http://istoriofil.org.ua/load/knigi_po_istorii/ukraina/v_ju_korol_istorija_ukrajini_dokumenty_materiali/13-1-0-602 (дата звернення 15.11.2019).
5. Скоропадський П. Спомини. Київ, 1992, 493 с. URL: <http://www.hai-puzhnyk.in.ua/doc2/1918.skoropadsky-srogady.php> (дата звернення 17.11.2019).
6. Христюк П. Записки і матеріали до історії Української революції. Київ, 1921. 151 с. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?&id=8666> (дата звернення 22.06.2019).

Монографії та наукові статті

7. Алексеев Ю. М. Історія України.: навч. посіб. Київ: Каравела, 2004. 256 с.
8. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. Київ, 1994. 312 с.
9. Білоцерківський В. Я. Історія України: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 535 с.
10. Бойко О. Д. Історія України. Київ: «Академія», 2001. 656 с.
11. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ ст.: навч. посіб. Київ, 1996. 616 с.
12. Верига В. І. Нариси з історії України (кінець ХVІІІ — початок ХХ ст.). Львів, 1996. 79 с.

13. Верстюк В. Ф., Дзюба О. М., Репринцев В. Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник. Київ, 1995. 688 с.
14. Верша В. І. Нариси з історії України (кінець XVIII - початок XX ст.). Львів, 1996. 78 с.
15. Гирський Д. Дивні спроби виправдовування антидержавної політики. Мюнхен, 1993. 297 с.
16. Грицак Я. Нариси Історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 1996. 360 с.
17. Грушевський М. С. Твори: у 50 т. / редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.; голов. ред., П.Сохань. Львів: Світ, 2002. Т. 9. 592 с.
18. Гунчак Т. Україна: перша половина XX ст. Нариси політичної історії. Київ, 1993. 288 с.
19. Довідник з історії України / за ред. І. Підкови і Р. Шуста. Київ: Генеза, 2001. 1136 с.
20. Дорошенко Д. І. Нарис історії України. Львів, 1991. 112 с.
21. Єфіменко Г. Г. Історія створення та автентичний зміст «воєнно-політичного союзу» між УСРР та РСФРР (березень-червень 1919 р.). *Український історичний журнал*, 2014. №1. 367с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6396-3/978-966-02-6396-3.pdf> (дата звернення 25.09.2019).
22. Історія України в особах: XIX - XX ст. / редкол.: І. Войцехівська, В. Обліцов, О. Божко та ін. Київ, 1995. 479 с.
23. Історія України: Навчальний посібник / за ред. В. Смолія. Київ: Альтернатива, 1997. 424 с.
24. Історія України: нове бачення / за ред. В. А. Смолія. Київ: Альтернатива, 2000. 464 с.
25. Історія України: навч. посіб. / за ред. Г. Д. Темка, Л. С. Тупчієнка. Київ: Академія, 2002. 480 с.
26. Історія України: навч. посіб. / за ред. М. О. Скрипника. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 366 с.

27. Історія української культури: навч. посіб. / за ред. О. Павлова, Ф. Мельничук, В. Грищенко та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 368 с.
28. Коваль Б. Державним курсом Гетьманщини. Торонто, 1981. 376 с.
29. Коваль М., Кульчицький С., Курносів Ю. Історія України. Львів, 1990. 392 с.
30. Комаринська З. М. Історія України: посібник для самостійного вивчення та підготовки до семінарських занять. Львів: ЛБІ НБУ, 2005. 191 с.
31. Короливський С. Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. Київ, 1957. Т.2. 570 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2518848/> (дата звернення 25.11.2019).
32. Королівський С. Перший З'їзд Рад України. Київ, 1957, 423 с. URL: <http://scicenter.online/derjavi-prava-istoriya-scicenter/rezolyutsiya-pershogo-zjizdu-rad-ukrajini-pro-144072.html> (дата звернення 08.10.2019).
33. Кудряченко А. І. Політична історія України ХХ століття. Київ: МАУП, 2006. 694 с.
34. Курицин В. Государственное сотрудничество между УССР, і РСФСР (1917-1922. Москва, 1957, 267 с. URL: <https://books.google.com/books/about/%D0%93%D0%BE%D1%81> (дата звернення 10.09.2019).
35. Лановик Б. Д., Матисякевич З. М., Матейко Р. М. Історія України. Тернопіль, 1995. 215 с.
36. Лисий В. Державний статус УССР в 1917-1923 роках. Мюнхен, 1963. 47 с.
37. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921: історична література. Київ: Темпора, 2003. 608 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_UkrainaVohni_2003/e_dzherela_UkrainaVohni_2003.pdf (дата звернення 21.04.2019).
38. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. Київ, 1993, 486 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/istoriya/6242-nagayevskiy-i-o-istoriya-ukrayinskoji-derzhavi-dvadtsyatogo-stolittya/> (дата звернення 15.09.2019).

39. Нариси історії української революції 1917–1921 років: у 2 т. / за ред. В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк та ін. Київ: Наукова думка, 2011. Т.1. 389 с.
40. Новітні тенденції вивчення актуальних проблем революційної доби (1917–1921 рр.): матеріали конф., м. Черкаси, 1 берез. 2012 р. Київ, 2012. 312 с. URL: <http://biblioteka.cdu.edu.ua/images/gallerys/books/1917-1921.rtf> (дата звернення 24.07.2019).
41. **Перша більшовицько-українська війна (грудень 1917 р. – квітень 1918 р.).** URL: <https://history.vn.ua/book/chutkiiukrhist/42.html> (дата звернення 15.05.2019).
42. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2. т. Від середини XVII ст. до 1923 р. Київ: Либідь, 1993. Т. 2. 608 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/PolonskaVasylenko_Nataliia/Istoriia_Ukrainy_Tom_2_vyd_1995/ (дата звернення 09.10.2019).
43. Реєнт О. П. У робітнях історичної науки. / за ред. О. П. Реєнт, П. Т. Тронька. Київ: Просвіта, 1999. 352 с.
44. Реєнт О. П. Українська революція і робітництво: соціально-політичні та економічні зміни 1917–1920 рр.: монографія. Київ, 1996. 251 с.
45. Савченко Н. М., Подольський М. К. Історія України: навч. посіб. Київ, 2006. 544 с.
46. Солдатенко В. Ф. У вирі революцій і громадянської війни (актуальні аспекти вивчення 1917–1920 рр. в Україні). Київ, 2012. 272 с. URL: <http://biblioteka.cdu.edu.ua/images/gallerys/books/1917-1921.rtf> (дата звернення 06.09.2019).
47. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис: монографія. Київ: Либідь, 1999. 976с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1066377/> (дата звернення 20.03.2019).
48. Солдатенко В. Ф. Україна в революційну добу: іст. есе-хроніки: у 4 т. Київ: Світогляд, 2009. Т.2. 414 с. URL: <http://www.studmed.ru/soldatenko-vf->

- ukrayina-v-revolucynu-dobu-t-rk-1918_dd5fa8a36eb.html (дата звернення 19.11.2019).
49. Солдатенко В. Ф. Українська революція: концепція та історіографія: монографія. Київ: Просвіта, 1997. 416 с. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2000/3/13.pdf> (дата звернення 13.07.2019).
50. Ставлення більшовиків до українських партій в контексті національної політики 1920 р. / Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Київ, 2001. Випуск 16. 85 с.
51. Субтельний О. Україна: Історія. Київ, 1993. 156 с.
52. Україна: Від самостійності до соборності (22 січня 1918 – 22 січня 1919 рр.) / за ред. І. Ф. Кураса, В. Ф. Солдатенко, О. М. Любовець та ін. Київ, 2004. 285 с.
53. Українська революція і державність (1917-1920 рр.): наук.-бібліогр. вид. / за ред. В. Ю. Омельчук, О. С. Онищенко та ін. Київ, 2001. 808 с.
54. Українська національна революція 1917-1921 років. URL: <https://history.vn.ua/book/dovidnik/184.html> (дата звернення 30.09.2019).
55. Формування та діяльність українських національних урядів періоду української революції, 1917–1921 рр.: матеріали Всеукр. наук. конф., Кам'янець-Подільський, 6-7 груд. 2007 р. / за ред.: В. А. Смолія, О. М. Завальнюк, О. П. Реєнт та ін. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. 336 с.
56. Чирко В. А. Створення дипломатичного Союзу України з РСФСР та іншими радянськими республіками. *Український Історичний Журнал*. Київ, 1967. 43 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1625260/> (дата звернення 14.08.2019).
57. Чутский А. І. Історія України: навч. посіб. Київ: МАУП, 2006. 345 с.
58. Юрченко О. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правному аспекті. Мюнхен, 1971. 402 с. URL: file:///C:/Users/Sony/Downloads/yurchenko_o_ukrayins_ko_rosiys_ki_stosunki_pi_slya_1917_r_v_r.pdf (дата звернення 03.10.2019).

59. Яневський Д. Політичні системи України 1917-1920 років: спроби творення і причини поразки: монографія. Київ: Дух і літера, 2003. 767 с. URL:http://chtyvo.org.ua/authors/Yanevskyi_Danylo/Politychni_systemy_Ukrainy_1917-1920_rokiv_sproby_tvorennia_i_prychyny_porazky/ (дата звернення 22.05.2019).

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Ситник Яна Андріївна, студентка II курсу магістратури, форми навчання заочної, факультету історичного, спеціальність історія, адреса електронної пошти yanasytnyk210996@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Національно-державний статус радянської України в 1917-1923 рр» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Ситник Я.А.

Турченко Ф.Г.